

**ERZURUM İLİ BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ
HAYVAN VARLIĞININ MEVCUT DURUMU
VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ**

Emirhan TANAY

Yüksek Lisans Tezi

Zootekni Anabilim Dalı

Hayvan Yetiştirme Bilim Dalı

Prof. Dr. Nurinisa ESENBÜĞA

2014

Her hakkı saklıdır

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERZURUM İLİ BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN
VARLIĞININ MEVCUT DURUMU VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ**

Emirhan TANAY

**ZOOTEKNİ ANABİLİM DALI
Hayvan Yetiştirme Bilim Dalı**

**ERZURUM
2014**

Her hakkı saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAY FORMU

ERZURUM İLİ BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞININ MEVCUT
DURUMU VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Nurinisa ESENBÜĞA danışmanlığında, Emirhan TANAY tarafından hazırlanan bu çalışma 05.06.2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Zootekni Anabilim Dalı – Hayvan Yetiştirme Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak **oybirliği/oy çokluğu (.../...)** ile kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nurinisa ESENBÜĞA

İmza :

Üye : Prof. Dr. Vedat DAĞDEMİR

İmza :

Üye : Prof. Dr. Mustafa YAPRAK

İmza :

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu 03.07.2014 tarih ve 27/846 nolu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. İhsan EFEOĞLU
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ERZURUM İLİ BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞININ MEVCUT DURUMU VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Emirhan TANAY

Atatürk Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Zootekni Anabilim Dalı
Hayvan Yetiştirme Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nurinisa ESENBÜĞA

Dünyada gelişmiş ülkelerin ekonomik faaliyetleri incelendiğinde bu faaliyetler içerisinde tarım sektörünün ilk sıralarda yer aldığı ve bu ülkelerin tarımsal yönden ileri durumda oldukları görülmektedir. Öte yandan, gelişmiş ülkelerin toplam tarımsal üretim değeri içerisinde hayvansal üretimin payının %50'nin üzerinde olduğu da bilinmektedir. İnsanların hayvansal gıda talebi büyük ölçüde; kişi başına gelir düzeyi, şehirleşme oranı, sanayileşme hızı ve kültür düzeyi gibi çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Türkiye, bu faktörler açısından en hızlı değişen dünya ülkelerinden birisidir. Bu nedenle hayvansal ürünlere olan talep her geçen gün artmaktadır.

Gelinen bu noktada; Türkiye'de hayvancılığın en yoğun olarak yapıldığı ve hayvancılık potansiyeli en yüksek yer olan Doğu Anadolu bölgesi, ülke hayvancılığının geleceği adına dikkat çekmektedir. Bu ilgi göz önünde bulundurularak bölgenin merkezi konumundaki Erzurum İli çalışmada temel alınmıştır. Dolayısıyla Erzurum hayvancılığını irdelemek, ülke hayvancılığı içerisinde yerini, mevcut durumunu ve potansiyelini tespit etmek ve bu tespitler içerisinde varılan temel sorunlara eğilerek çözüm yolları aramak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

İl genelinde hayvansal üretimde verim düşüktür. Verimin artırılması, ekonomik anlamda çiftçiyi olumlu olarak etkileyecektir. Gelir artışına neden olacak verim artışı aynı zamanda çiftçinin köyden kente göç etmesine engel olacaktır.

Hayvansal gelirin artırılması; verimliliğin artırılmasının yanı sıra, pazarda değeri yüksek, avantajlı ürünlerin üretimi ile mümkündür. Et ve süt üretimi için oldukça iyi potansiyele sahip olan Erzurum'da hayvansal üretimin yapıldığı tesislerin sayı ve kapasitelerinin artırılması üretimi teşvik edecektir.

Yapılan değerlendirme, 2001-2013 yılları arasını kapsamakta, mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlık ve özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu verilere dayanarak Erzurum ili hayvancılığının haritası çıkarılmaya ve detaylı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

2014, 54 sayfa

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Erzurum, tarım sektörü ve hayvansal üretim, büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, hayvancılık potansiyeli.

ABSTRACT

MS Thesis

THE STRUCTURAL FEATURES OF CATTLE OR SHEEP AMOUNT IN ERZURUM

Emirhan TANAY

Ataturk University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Main Science Branch of Zootechni
Science Branch of Animal Husbandry

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Nurinisa ESENBUĞA

When the economic business of developed countries in the world is considered, it is understood that the agricultural sector takes the first place in these developed countries' policies. It is seen that there countries are agriculturally developed countries. On the other hand, it is known that animal production is over %50 inside of the total agricultural production of developed countries. The demand for animal-based production is mainly influenced by many factors such as level of income by person, the rate of urbanization, the speed of industrialization, the cultural level. Turkey is one of the world countries changing a lot in terms of these factors. Therefore, the demand for animal-based production increases day by day.

At this point, The Eastern part of Turkey, East Anatolian district, where the livestock is made the most and which has the highest potential for livestock production, attracts attention for the future days of country's sustainability for animal-based production. Considering this demand, Erzurum, the central province in the area, has been considered essential for this study. Consequently, the area of this study is to consider the place of, Erzurum in the country's livestock, to estimate the existing situation, it is potential, to find out the basic problems and to find solutions for them.

The productivity in animal husbandry is low in throughout the province. Increasing the productivity will affect formers economically positive. The increase of income growth causing productivity growth will hinder formers from migration that is from village to city.

Besides the increase of productivity, increasing animal income is possible with the production of profitable goods that are of high values in marketing. In Erzurum having quite high potential for meat and milk production, the increase of the foundations in which animal husbandry is done in number and amount will encourage the production.

This evaluation involves the years, 2001-2013 and it presents the existing amount of cattle and sheep with their features. Based on this data, Erzurum has been tried to be analyse for calculating the map of livestock amount there.

2014, 54 pages

Keywords: Turkey, Erzurum, agriculture and animal production, Cattle-breeding, sheep and goats-breeding, potential of cattle-breeding.

TEŞEKKÜR

Öncelikle ülkemizin en güzel Üniversitelerinden biri olan Erzurum Atatürk Üniversitesinden ve bu üniversitenin en eski ve en kapsamlı fakültelerinden biri olan Ziraat Fakültesinden mezun bir öğrenci olmaktan gurur duyduğumu belirtmek ister, fakültemizin değerli hocalarına teşekkürü borç bilir, saygılar sunarım.

Bu çalışmada bilgi ve birikimlerini benimle paylaşmaktan hiçbir zaman kaçınmayan, bana her zaman sabır ve sebatla destek olup, tebessümle karşılayan danışmanım Sayın Prof. Dr. Nurinisa ESENBÜĞA'ya en içten teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Kapılarını çaldığımda her defasında beni hoşgörüyü karşılayan, bilgi ve tecrübelerini cömertçe paylaşmanın yanında; muhabbetlerini ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü değerli hocalarına teşekkür eder saygılar sunarım.

Yaşamımın her döneminde sevgi ve desteklerini hep arkamda hissettiğim babam Celal TANAY, annem Fevziye TANAY, kardeşlerim Derya ve Güzde TANAY'a şükranlarımı sunuyorum.

Ve tabii ki hiçbir zaman sevgisini, desteğini ve anlayışını esirgemeyen, sevgili eşim Özlem TANAY'a ve hayatımıza anlam ve renk katan biricik kızımız Beril Yüstra TANAY'a sonsuz sevgilerimi sunuyorum.

Emirhan TANAY

Mayıs, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	v
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Amaç ve Kapsam.....	4
2. KAYNAK ÖZETLERİ.....	6
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	10
4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA.....	11
4.1. Türkiye’de Hayvancılık.....	11
4.1.1. Türkiye hayvan varlığı.....	16
4.1.1.a. Türkiye büyükbaş hayvan yetiştiriciliği.....	16
4.1.1.b. Türkiye küçükbaş hayvan yetiştiriciliği.....	18
4.2. Erzurum İli Hayvancılık.....	21
4.2.1. Erzurum İli ve çevresinin coğrafik özellikleri ve bu özelliklerin hayvancılıkla ilişkilendirilmesi.....	21
4.2.2. Erzurum İl’inin coğrafik özellikleri ve çevre şartlarının hayvancılık sektöründen elde edilen ürünlere etkileri.....	24
4.2.3. Erzurum İl’inin beşeri özellikleri ve bu özelliklerin hayvancılıkla ilişkilendirilmesi.....	25
4.2.4. Erzurum ili hayvan varlığı.....	28
4.2.4.a. Erzurum İli büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği.....	28
4.3. Türkiye Hayvansal Üretimi.....	34
4.3.1. Türkiye et ve süt üretimi.....	34
4.4. Erzurum İli Hayvansal Üretim.....	37
4.4.1. Erzurum İli et ve süt üretimi.....	37
4.5. Et ve Süt Üretimi Fiyat Analizi.....	41
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	47
KAYNAKLAR.....	52
ÖZGEÇMİŞ.....	55

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Türkiye büyükbaş hayvan sayıları grafiği	18
Şekil 4.2. Türkiye küçükbaş hayvan sayıları grafiği.....	20
Şekil 4.3. Erzurum ilinin arazi dağılımı.....	27
Şekil 4.4. Erzurum büyükbaş hayvan sayıları grafiği	30
Şekil 4.5. Erzurum küçükbaş hayvan sayıları grafiği	34
Şekil 4.6. Türkiye kırmızı et üretimi.....	36
Şekil 4.7. Türkiye süt üretimi	37
Şekil 4.8. Erzurum büyükbaş ve küçükbaş et üretimi.....	38
Şekil 4.9. Erzurum süt üretimi grafiği	40
Şekil 4.10. Erzurum büyükbaş süt üretimi grafiği	40
Şekil 4.11. Erzurum küçükbaş süt üretimi grafiği	41
Şekil 4.12. Türkiye kırmızı et fiyatları.....	44
Şekil 4.13. Türkiye süt fiyatları.	44

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1. Türkiye büyükbaş hayvan sayıları.....	17
Çizelge 4.2. Türkiye küçükbaş hayvan sayıları.....	19
Çizelge 4.3. Erzurum ilinin arazi dağılımı.....	27
Çizelge 4.4. Erzurum büyükbaş hayvan sayıları.....	29
Çizelge 4.5. Erzurum ili hayvancılık işletmelerinin büyükbaş hayvan dağılımı.....	31
Çizelge 4.6. Erzurum küçükbaş hayvan sayıları.....	33
Çizelge 4.7. Türkiye kırmızı et ve süt üretimi (bin ton).....	36
Çizelge 4.8. Erzurum kırmızı et ve süt üretimi (ton).....	38
Çizelge 4.9. Türkiye kırmızı et ve süt fiyatları (TL/KG).....	43

1. GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada geçmişte var olan, bugün hissedilen ve gelecekte de hissedilebilecek önemli ve değişmez sorunların başında yeterli ve dengeli beslenme gelmektedir. Günümüzde sınırlı olan doğal kaynakların, artan dünya nüfusu sonucu hızla tükendiği ve çeşitliliğin azaldığı, alternatif kaynaklar bulunmadığı takdirde büyük çevre sorunlarının yaşanacağı ifade edilmektedir. Bu noktada; üreticilere düzenli ve iyi bir gelir, tüketicilere yüksek kalitede protein kaynağı sağlayan hayvancılık, günümüz dünyasında çok önemli bir noktaya gelmiş ve önemi her geçen gün katlanarak artmaktadır (Jutsi 2011).

Ekonomik yapının önemli bileşenlerinden biri olan hayvancılık sektörü, yeterli ve dengeli beslenmenin yanı sıra, ulusal kalkınmaya katkıda bulunma, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam yaratma, sanayi sektörüne kaynak aktarma, bölgeler ve sektörler arası dengeli kalkınmaya yardımcı olma, kırsal alandan şehirlere göçü önleme, kalkınma ve sanayileşmenin öz kaynaklara dayandırılması gibi önemli ekonomik ve sosyal fonksiyonlara sahiptir (Aral and Cevger 2000).

Dünyada ülkelerin gelişim süreçleri incelendiğinde, gelişmiş ülkelerin tamamına yakınının tarımsal yönden ileri durumlarda oldukları görülmektedir. Öte yandan, gelişmiş ülkelerin toplam tarımsal üretim değeri içerisinde hayvansal üretimin payının %50'nin üzerinde olduğu da bilinmektedir. İnsanların hayvansal gıda talebi büyük ölçüde; kişi başına gelir düzeyi, şehirleşme oranı, sanayileşme hızı ve kültür düzeyi gibi çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Türkiye, bu faktörler açısından en hızlı değişen dünya ülkelerinden birisidir. Bu nedenle hayvansal ürünlere olan talep her geçen gün artmaktadır.

Dengeli ve sağlıklı beslenme için, bitkisel protein yanında hayvansal proteine de gereksinim duyulmaktadır. Bir günde alınması gereken proteinin %40-50'sinin hayvansal kaynaklı olması gerektiği belirtilmektedir. İnsan beslenmesinde bu derece

önem taşıyan hayvansal üretim faaliyeti ile ayrıca ekonomiye çeşitli yararlar da sağlanmaktadır. Hayvancılık üretim faaliyetinin birçok yararına karşın çok çeşitli sorunları da bulunmaktadır. Ancak hayvancılık üretim faaliyetinin özelliği, ülke ekonomisindeki önemi ve devamlı artış gösteren nüfus gibi nedenler dolayısıyla mevcut sorunların çözüme kavuşturulması ve böylece hayvansal ürünler üretiminin artırılması kaçınılmazdır (Özçelik 2004).

Türkiye’de tarım ve hayvancılık sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası içindeki payı giderek azalmakla birlikte, gıda ihtiyacını karşılaması, nüfusun önemli bir bölümünün istihdamını sağlaması ve ihracat potansiyeli ile ekonomiye katkısı büyük sektörlerden biri olmaya devam etmektedir. Bu potansiyelin değerlendirilerek sektörün uluslararası rekabet edebilirliğinin sağlanması, mevcut üretimdeki verimliliğin ve kalitenin artırılabilmesi ile doğru orantılıdır. Bu nedenle, özellikle Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde gerekli standartların sağlanabilmesi için tarım ve hayvancılık sektörünün sorunlarının tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması ülkemizin öncelikli konularından birini oluşturmaktadır.

A.B.D. tarım Departmanı USDA tarafından hazırlanan Türkiye raporunda son yıllarda birçok olumsuz faktörün Türkiye’de hayvancılık sektörüne büyük darbeler vurduğu belirtilmiştir. Yerli tarım politikalarında görülen iniş çıkışlar küçük sürü boyutları, 2005 yılında görülen kuş gribi, ayak ve ağız hastalıkları gibi sağlık sorunları sektördeki düşüş eğilimine katkıda bulunmuştur. Bu olumsuz faktörlerin yanı sıra sosyoekonomik nedenler, genç çiftçilerin kentlere hızlı göçü ve çiftçilerin artan yaş oranının hayvancılık sektörünü zor durumda bıraktığı ifade edilmiştir (Sertaş and Gifford 2010).

Türkiye’nin tarım ve hayvancılık sektörü içinde Doğu Anadolu Bölgesi özellikle hayvancılık açısından önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. Hayvancılık; ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma yüksek katma değer yaratabilen ve aynı zamanda düşük maliyetle istihdam sağlayan bir sektördür. Bölge nüfusunun önemli bir kısmının geçim veya ek gelir kaynağı olan hayvancılık, sanayi sektörünün birçok koluna girdi sağlaması açısından da önem arz etmektedir.

Günümüz şartlarında sanayi sektörü her geçen gün gelişmekte ve ülkemizin de kalkınma kalemleri arasında ilk sırayı teşkil etmektedir. Dolayısıyla bölgeye gelecek sanayi için tarımsal hammaddeye ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvancılık, bu hammadde ihtiyacına büyük oranda cevap verebilecek konumdadır. Böylelikle üreticinin gelir düzeyini arttırarak ve tarımda satın alma gücünü yükselterek sanayi sektörü için uygun pazar şartları sağlanmış olacaktır.

Doğu Anadolu Bölgesi hayvancılık denilince Türkiye’de akla gelen ilk bölgedir. Bölgenin hayvancılığa elverişli olan, kaliteli ve geniş meralara sahip olması, hayvancılığı ön plana çıkarmaktadır. Bölgede hayvancılık ileri tekniklerle yapılmamakla birlikte, halkın geçiminde önemli yer tutmaktadır. Bu nedenle hayvancılık sektörünün mevcut durumunun, bölgenin güncel sorunlarının, ihtiyaçlarının, potansiyelinin analizler ile ele alınması, bölgede en fazla istihdamı sağlayan sektörün anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi, gerek hayvan mevcudu gerekse içinde barındırdığı meralar ve kaliteli yem bitkileri üretimi bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Taşıdığı bu potansiyel ile hayvancılık adına Türkiye’nin en önemli bölgesidir. Ancak Doğu Anadolu Bölgesi bu potansiyele rağmen, hayvansal üretimde yapısal problemlerin en fazla yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir (Aksoy 2008).

Doğu Anadolu Bölgesinin merkezi konumunda ki Erzurum ili, hayvancılığın en yoğun şekilde yapıldığı yerdir. İlin coğrafik yapısına, iklim şartlarına ve barındırdığı bitki florasına bakıldığında bunu hak ettiği ve bölgeyi en iyi şekilde temsil ettiği görülmektedir. Zira çalışmanın konusunu oluşturan Erzurum ili için büyük platolar, kaliteli meralar, geniş bitki florası ve bu flora içerisinde önemli paya sahip yem bitkileri; yüksek hayvansal girdi anlamına gelmektedir. Ancak bu potansiyel tam manasıyla değerlendirilememektedir. Bugün, bölge hayvancılığı gibi Erzurum hayvancılığı da geleneklerden ödün vermeyen, günümüz modern yetiştiricilik metotlarından yoksun bir durumdadır. Haliyle hiçbir zaman arzu edilen verim özelliklerine sahip olamamıştır. Oysaki ülkemiz hayvancılığının geleceği açısından

bölge ve bölgenin merkezi konumundaki Erzurum ilinde hayvancılığın geliştirilmesini zorunlu kılan önemli nedenler mevcuttur (Ayyıldız 1994).

Bu nedenler arasında;

1. Hızlı nüfus artışı hayvansal gıda kaynaklarına ihtiyacı artırarak, hayvansal gıda maddeleri üretimi artışı zorunlu kılmaktadır.
2. Ülkemiz ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tarım sektörü ve bunun içinde en büyük paya sahip hayvancılığın önemi gün geçtikte artmaktadır.
3. Doğu Anadolu Bölgesi ve bu bölgenin merkezi konumundaki Erzurum'a baktığımızda gelir kaynağının %50 sinden fazlasının tarımdan sağlandığı ve tarımsal gelirin %62'sini hayvancılığın, %38'ini ise bitkisel ürünlerin kapsadığı görülmektedir.

Bu bağlamda tarımın yeri ve bunun içerisinde hayvancılığın rolü göz ardı edilemez bir konumdadır. Bölgenin kalkınması tarımın, bununla birlikte hayvancılığın kalkınmasına bağlıdır. Bölgedeki potansiyeli ile hayvancılık, tarımın itici gücünü oluşturmakta dolayısıyla kalkınmanın da baş aktörü haline gelmektedir.

1.1. Amaç ve Kapsam

Türkiye coğrafi özellikleri bakımından her türlü hayvansal ürün üretimi için uygun ortam ve oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. 1980 yılına kadar Türkiye bu potansiyeli çok iyi değerlendirmiş ve hayvan varlığımız sürekli artış göstermiştir. Ancak 1980'den sonra yanlış tarım politikaları, ırkların ıslah edilmemesi ve yeterli miktarda ucuz ve kaliteli yem bitkisi tarımının yapılmaması sonucu ülkemiz hayvancılığı mevcut durumu koruyamadığı gibi hayvan popülasyonunda da ciddi azalmalar yaşamıştır. Bunun yanında yeterli ve ciddi olarak kontrol edilmeyen sınırlarımız ve gümrüklerimiz, ülkemizde değeri yüksek olan kırmızı etin kontrolsüzce ve kaçak yollardan iç pazara

girmesine yol açmaktadır. Böylece bir zamanlar ihracatçı konumunda olan Türkiye bütün bu gelişmelerden sonra ne yazık ki ithalatçı bir ülke konumuna gelmiştir (Metz 2005; Karagöz 2009).

Gelinen bu noktada; Türkiye’de hayvancılığın en yoğun olarak yapıldığı ve hayvancılık potansiyeli en yüksek yer olan Doğu Anadolu bölgesi, ülke hayvancılığının geleceği adına dikkat çekmektedir. Bu ilgi göz önünde bulundurularak bölgenin merkezi konumundaki Erzurum ili çalışmada temel alınmıştır. Erzurum’un hayvancılık potansiyeli irdelenerek, yıllara göre üretimin azalışları ve artışları ortaya konulmuştur. Dolayısıyla Erzurum hayvancılığını değerlendirmek, ülke hayvancılığı içerisinde yerini, mevcut durumunu ve potansiyelini tespit etmek ve bu tespitler içerisinde varılan temel sorunlara eğilerek çözüm yolları aramak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Türkiye’de hayvansal ürün üretiminin yeterli düzeyde olmayışı ithalata ve hayvan kaçakçılığına yol açmakta ve bu sebeple yurtiçi üretimi engellemektedir. Türkiye’de kişi başına hayvansal protein üretiminin; dünya ortalamasının altında, Avrupa Birliği ortalamasının da üçte birinden az olması, Türkiye’de hayvancılığa verilmesi gereken önemi gözler önüne sermektedir. Bu sebeple çalışmada yer alan hayvansal üretim ve fiyat analizi ve mevcut hayvan varlığı istatistikleri, alınması gereken önlemlere de işaret ederek çalışmanın bir diğer amacı haline gelmektedir.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) tarafından hazırlanan hayvancılık raporunda, toplam altı sorun alanı belirlenmiş ve bu alanlar ile ilgili stratejik amaçların ne olması gerektiği kararlaştırılmıştır. Özel İhtisas Komisyonunca belirlenen sorun alanları ve bu alanlara ilişkin stratejik amaçlar ile bu amaçlara ulaşmak için yapılabilecekler belirlenmiştir. Komisyonca belirlenen sorun alanları; desteklerin yetersizliği, üretim maliyetlerinin yüksekliği, kaliteli kaba yem üretiminin yetersizliği ve karma yem ham maddelerinin fiyatlarının yüksekliği, sektördeki örgütlenme, koordinasyon yetersizliği ve yönetsel sorunlar, çevresel ve genetik nedenlerden kaynaklanan verim düşüklüğü, hayvan sağlığı, hayvan hareketlerinin kontrolü, hijyen ve kaliteye ilişkin sorunlar, pazar ve pazarlama sorunları, eğitim düzeyi, araştırmacı, yayımcı ve üretici arasındaki bilgi akışı yetersizliği şeklinde sıralanmaktadır (Saçlı 2007).

Peşmen ve Yardımcı (2008) çalışmalarında Türkiye hayvancılığının genel durumuna değinerek yapısal özellikler bakımından Türkiye'nin AB ile mukayeselerini yapmışlardır. Türkiye'de toplam istidam içinde tarımsal istihdamın oranı yaklaşık %35 gibi oldukça yüksek bir düzeyde olup, bu oran ABD'de %2,8 ve (AB-15)'de %5'dir. Tarımın gayri safi milli hâsıla (GSMH)'daki payı ülkemizde %14 iken, ABD ve AB'de sırasıyla %1,7 ve %1,9 seviyelerindedir. Türkiye'de toplam 184 329 490 dekar arazinin %72,38'i hem bitkisel üretim hem de hayvancılık yapan işletmeler, %27,38'i yalnız bitkisel üretim yapan işletmeler, %0,23'ü yalnız hayvancılık yapan işletmeler tasarrufunda bulunmaktadır. Bu durum ülkemiz açısından tarım ve hayvancılığın ne kadar önemli ve sorunlarının çözümünün de ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Hayvancılık, ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma en yüksek katma değer oluşturan ve en düşük maliyetle istihdam imkânı sağlayan bir sektördür. Sanayide günümüzde bir kişiye istihdam imkânı yaratabilmek için asgari 80 bin dolarlık yatırıma ihtiyaç duyulurken, hayvancılıkta bunun beşte biri kadar kaynak yeterli olmaktadır. Sanayi kesimi ile karşılaştırıldığında aynı miktar yatırım ile hayvancılıkta 5 kat daha fazla sayıda kişiye iş imkânı yaratılabilmektedir.

Serttaş and Gifford (2010) A.B.D. Tarım Departmanı USDA Kurumu'nun 2010 Türkiye'de Hayvancılık Ürünleri isimli raporunda Türkiye hayvancılığı adına özet olarak şu başlıklara dikkat çekmektedirler; öncelikle et ürünlerine yönelik talebin artmasına rağmen, hayvancılık ve süt sektörünün; düşük verim, aşırı fiyat dalgalanması ve öngörülemeyen bir devlet destek sisteminin negatif etkilerinden muzdarip olduğu bildirilmektedir. Azalan sürü büyüklüğüne karşın devletin mevzuat açığı ve yetersiz biyoteknolojik uygulamalar 2009 yılı sonlarında kırmızı et fiyatlarını yükseltmiş, ayrıca 2008 den bu yana azalan süt fiyatları, bunun karşısında giderek yükselen yem fiyatları 2010 yılı ilk yarısında canlı hayvan stoklarının da azalmasına yol açmıştır.

Franceschini (2005) FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)' nün 2005 yılında Türkiye hayvancılık sektörünü ele aldığı çalışmada, ülke nüfus eğilimleri, sosyo-ekonomik düzey, toprak dağılımı-yapısı ve bunlar içerisinde tarım arazisi eğilimleri, hayvancılık popülasyonları ve çiftlik hayvanlarının bunlar içerisindeki dağılımı, farklı hayvan türlerinin agro-ekolojik bölgeleri ve yoğunlukları bunlar içerisinde çiftlik hayvanlarının durumu, hayvansal ürünler et, süt, yumurta yıllık üretim ve kişi başına düşen yıllık tüketim eğilimleri, karkas ağırlıkları ve türüne göre yüzdeleri, süt verimi, süt hayvanları oranları, yumurta verimi, yumurta-tavuk oranları, tahmini hayvan yemi üretim verileri, tarım ve hayvancılığın ticari ürünler içerisindeki yeri, ithalat ve ihracat rakamları, canlı hayvan ticareti, hayvancılık ürünlerinin ticaret rakamları, hayvan sağlığı verileri konularında istatistiki bilgilere yer verilmiştir.

Ayyıldız (1994) Erzurum hayvancılığının genel durumunu ele alındığı çalışmada; dünya hayvancılığı, Avrupa hayvancılığı ve ülkemiz hayvancılığının ne durumda olduğunu araştırmıştır. Çalışmada ayrıca gelişmiş ülkeler ve Türkiye arasında hayvansal üretim verileri ve hayvansal ürün tüketim verileri karşılaştırılmıştır. Son olarak bu tespitler çerçevesinde bölge hayvancılığı ve Erzurum hayvancılığı irdelenerek, hayvancılık durum tespiti yapılmış, potansiyel araştırılarak ülke hayvancılığı açısından önemi tespit edilmeye çalışılmış ve hayvancılığın geliştirilmesi için çözüm yolları aranmıştır.

Konak ve Armağan (1995) çalışmalarında Aydın ili hayvancılığının bölge hayvancılığı içerisindeki yeri ve önemini irdeleyerek, mevcut potansiyeli araştırmışlardır. İl hayvancılığının yapısal ve ekonomik sorunlarını iyileştirme konusunda yapılan çeşitli çalışma ve projelere hayvancılığın desteklenmesi adına verilen kredi, teşvik ve primlere değinilmiştir. Ayrıca bu proje ve çalışmaların ne denli etkili olduğu verilerle değerlendirilmiş bu konuda çeşitli çözüm yolları ve görüşler sunulmuştur. Son olarak, Aydın ilinde hayvansal ürün üretim faaliyetlerinin sorunları ve geliştirme önerilerine yer verilmiştir.

Özçelik (2000) çalışmasında Burdur ili sığırcılığının mevcut durumu içerisinde hayvan varlığı, hayvancılık işletmelerinin genel durumu, barınak ve bakım koşulları, yem üretim durumu, canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin pazarlaması, hayvancılığa dayalı gıda sanayi (süt ve et sanayinin durumu), organik et ve süt üretiminin bölgedeki ve Burdur ilindeki durumu konularına değinmiş ve özet olarak halkın büyük çoğunluğunun gelir kaynağının hayvancılık ve buna bağlı yan dallar olduğunu bildirmiştir. Ancak gerek üretimin yeterli olmaması, gerek küçük işletmelerdeki giderlerin fazla olması ve gerekse bakım ve besleme koşullarındaki yetersizlikler halkın gelir düzeyini düşürdüğü ve birçok küçük işletmenin rantabl olmaması nedeniyle kapanmasına sebep olduğu tespit edilmiştir. Bunun ise ilde işsizliği arttıran önemli bir faktör olduğu ve Burdur'un sürekli göç veren iller arasında olmasının önemli bir sebebinin de bu olduğu sonucuna varılmıştır. Yetiştiricilerin yeni yetiştirme tekniklerini uygulamada istekli olmalarına karşın, yetiştiriciye örnek olabilecek tarzda büyük işletmelerin bulunmamasının, bu konuda tedirgin davranmalarına ve girişimci olmamalarına neden olduğu görülmüştür. Suni tohumlamanın yaygın olmasına rağmen rastgele sperm kullanımı sonucu ırk özelliklerinin bozulduğu gözlemlenmiştir. Süt üretiminde önemli potansiyeli, süt pazarlamasında kooperatifçiliğin ülkeye örnek olabilecek düzeyde bulunması, büyükbaş hayvan varlığının tamamına yakınının kültür ırkı ve bunların melezlerinden olması, hayvansal üretimde Burdur'un öne çıkan özellikleri olarak gözlemlenmiştir. Bu nedenle Burdur'da modern süt sanayi tesisi, canlı hayvan borsası, organize hayvancılık bölgesi, damızlık işletme merkezleri, organik hayvancılık önemli potansiyel kaynaklar olarak tespit edilmiştir.

Günlü vd (2006) çalışmalarında Erzurum ilinin sosyo-ekonomik değerlendirmesini, hayvansal üretimin il ekonomisindeki yeri ve önemini araştırmışlardır.

Aksoy (2008) çalışmasını, Türkiye’de hayvancılığın en yoğun şekilde yapıldığı, ancak yapısal problemlerin en fazla olduğu Doğu Anadolu bölgesini temsilen Erzurum, Ağrı, Van ve Elazığ illerinde yürütmüştür. Çalışmada Doğu Anadolu Bölgesi ile Avrupa Birliği (AB) büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık sektörünün yapısal farklılıkları ortaya konularak, AB ile rekabet edebilirlikte en önemli iki faktör olan kaliteli ve düşük maliyetli üretim yapılamamasının nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anonim (2010), Dicle Kalkınma Ajansı hayvancılık raporunda; Dicle Bölgesi hayvansal üretim, et üretimi, süt üretimi, bal üretimi, tavuk ve yumurta üretimi ve hayvancılık işletmeleri ve destekler konularında bölgeyi analiz etmiştir.

Ermetin (2011), çalışmaların da Konya hayvancılığının mevcut durum analizini yaparak, sorunlar ve çözüm yollarını araştırmıştır. Bu amaçla yıllar itibarıyla hem ülke genelinde hem de Konya’da hayvan sayıları ile üretilen hayvansal ürünlere ilişkin veriler derlenmiş ve bunların ışığında mevcut durum ve hayvancılığın gelişme yönleri irdelenmeye çalışılmıştır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmada Erzurum İli büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı incelenirken veriler Türkiye Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKVET)'den ve Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)'den alınmıştır. Araştırma bulguları ve tartışma bölümünde öncelikle coğrafi çevre özellikleri ve beşeri özellikler ile hayvancılık ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra ki bölümde ise hayvan türleri ve sayıları ile başlıca sorunlar belirlenmiş ve çözümleri getirilmiştir.

Yapılan değerlendirme, 2001-2013 yılları arasını kapsamakta, mevcut büyükbaş-küçükbaş hayvan varlık ve özelliklerini, hayvansal üretim ve fiyat oranlarını ortaya koymaktadır. Bu verilere dayanarak Erzurum ili hayvancılığının haritası çıkarılmaya ve detaylı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

4.1. Türkiye’de Hayvancılık

Hayvancılık sektörü; ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma yüksek katma değer sağlayabilen ve aynı zamanda düşük maliyetle istihdam oluşturan bir sektördür. Ülke nüfusunun önemli bir kısmının geçim veya ek gelir kaynağı olan hayvancılık, sanayi sektörünün birçok koluna girdi sağlaması açısından da önem arz etmektedir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD’nin 2010 yılı Türkiye tarım raporunda; Türkiye’de tarım ve hayvancılığın Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) içerisinde en büyük paya sahip olduğu, ihracat ve ekonomik büyüme açısından önemli bir etken olduğu ve tarihsel süreçte ülkenin en büyük işveren sektörü olduğu bildirilmiştir. Ülkenin toplam ihracatının %11’i, toplam ithalatının ise %7’sinin yine tarım ve hayvancılıktan karşılandığı açıklanmıştır. Ayrıca raporda ülkemizin 2010 yılında tahmini olarak 12,7 milyar dolar tarım ve hayvancılık ihracatı yaptığı bildirilmiştir (Gönenç and et al. 2010). Bugün halihazırda Türkiye hayvancılığının mevcut durumuna baktığımızda ise sahip olduğu bu güçlü potansiyele rağmen durum pek iç açıcı değildir. Öyle ki; Türkiye tarımsal üretim konusunda dünyanın en iyi 10 ülkesi arasında olmasına rağmen, hayvancılık sektöründe önemli sıkıntılarla karşı karşıyadır. Ayrıca bu sorunları çözecek etkin bir mekanizmadan yoksun olduğu da aşikârdır. Bu noktada mevcut durumu özetlemek ve çözüm yolları üretmek adına Ülkemiz Hayvancılığının olumlu ve olumsuz yönleri şu şekilde sıralanabilir (Saçlı 2007).

1. Türkiye Hayvancılığının Olumlu Yönleri:

a) Türkiye bulunduğu konum itibariyle Avrupa Birliği dışındaki potansiyel pazara yakınlığı ile önemli bir avantajı elinde bulundurmaktadır.

- b) Türkiye, değişik iklim koşullarını bir arada bulunduran zengin bir coğrafik yapıya sahip olması nedeniyle, hayvansal üretim açısından farklı üretim biçimlerine uygun bir ekolojiye sahip olduğu gözlemlenmektedir.
- c) Avrupa Birliğine üyelik sürecinde, tüm toplum katmanlarının hayvancılıkta ki yeni yapılanma beklentisi Türkiye'nin bu yöndeki gelişimine olumlu etki göstermektedir.
- d) Türkiye'nin elinde bulundurmuş olduğu genetik materyal çeşitliliği, özgün bir hammadde potansiyeli oluşturmasının yanında, hayvansal ürün çeşitliliğini de arttırmaktadır. Böylece ülkenin global pazardaki rekabet gücü de artmış olacaktır.
- e) Türkiye mevcut hayvan popülasyonunun sayısal çokluğu nedeniyle önemli bir potansiyeli elinde bulundurmaktadır.
- f) Hayvansal üretim sektörüne bakıldığında Türkiye de iş gücü maliyetinin düşük olması ülkeye önemli bir ekonomik avantaj sağlamaktadır.
- g) Mevcut hayvansal ürün tüketim değerlerinin düşük olması gelecekte bu yönde yüksek bir talep baskısına neden olacak ve sektörü büyümeye zorlayacaktır.
- h) Türkiye de hayvansal üretim alanında yetişmiş teknik eleman fazlalığı, gelecekte sektörün büyümesiyle daha aktif hale gelecek ve önemli bir avantaja dönüşecektir.
- ı) Son yıllarda dünyada olduğu gibi ülkemizde de görülen tarım dışı sektörlerdeki daralma hayvancılık sektörüne yönelimi arttırmaktadır ve hayvancılığı cazip bir yatırım aracı haline getirmektedir.
- i) Son yıllarda organik ürünlere olan talep artışı, bu ürünlerin değerini bir hayli arttırmakta, dolayısıyla ülkemizin bu yöndeki potansiyel gücü hayvancılık sektöründe önemli bir avantaj haline gelmektedir.

j) Hayvancılığa yapılan desteklemelerin artışı hayvancılığı geliştirmede olumlu katkılar sağlamaktadır.

k) Hayvancılıkta maliyeti düşürmek, kârlılığını arttırmak ve ürün kalitesini yükseltmek için yem kompozisyonu içerisinde mera bitkilerine mutlak yer verilmelidir. Bu durumda ülkemiz arazi varlığı içerisinde geniş yer tutan, ıslaha uygun ve son derece kaliteli meralar değerlendirildiğinde çok büyük bir avantaj sağlayabilir.

2. Türkiye Hayvancılığının Olumsuz Yönleri:

a) Ülkemizde istatistik toplamada yaşanan sorunlar nedeniyle hayvansal üretim açısından sağlıklı rakamlara ulaşamamakla birlikte, denetim mekanizmaları etkin ve yeterli olmadığından önemli ölçüde kayıt dışı hayvancılık yapılmaktadır.

b) Ülkemiz tarım arazileri içerisinde önemli yer kaplayan ve ekonomik bir hayvancılığın vazgeçilmez kaliteli kaba yem kaynağı olan, çayır ve meralardan yeterince faydalanılamamaktadır. Bu durum beraberinde iç piyasadaki yem fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.

c) Türkiye, tarım ve hayvancılık açısından son derece uygun bir coğrafyada bulunmaktadır. Dolayısıyla çok zengin bir tarımsal potansiyeli vardır. Ancak hayvancılık sektörü bu potansiyeli hiçbir zaman gerektiği gibi değerlendirememektedir. Çünkü hayvancılığının büyük bir kısmı hala küçük yerel işletmeler şeklinde ve modern hayvancılıktan yoksun bir durumda yapılmaktadır. Sonuç olarak sektör her türlü olumsuzluktan kolayca etkilenebilecek kırılgan bir yapı sergilemekte ve ekonomik olarak güven sağlanamadığından sektörde daima bir fiyat istikrarsızlığı gözlenmektedir.

d) Hayvancılık sektörü geçmişten bu güne küçük ve parçalı bir yapı sergilemektedir. Bu olumsuzluğu giderip sektörü arzu edilen noktaya getirmenin ilk şartı örgütlenmedir. Son yıllarda eskiye nazaran örgütlenmeye önem verilmeye başlanmıştır. Ancak bu örgütler

yeterli alt yapıya sahip olmadıkları ve teknik ve bilimsel konularda eksik kaldıkları için yeteri kadar olumlu etki gösteremedikleri görülmektedir.

e) Türkiye coğrafi konumu gereği, hayvancılık açısından geçiş bölgesidir ve hayvan hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Dolayısıyla hayvan hastalıkları açısından büyük risk altındadır. Bu nedenle ülkemizde özellikle *brucellosis*, *şap*, *antraks* gibi bulaşıcı hastalıkların görülme sıklığı oldukça fazladır. Bunlarla birlikte hayvansal ürünlerin üretiminde hijyen ve kaliteye yeterli önem verilmemesi bu hastalık risklerinden insanların etkilenmesine yol açmaktadır.

f) Ülkemiz hayvancılığının arzu edilen seviyeye ulaşamamasında ki baş aktörlerden biride hayvansal üretimde ki verim düşüklüğü sorunudur. Bu sorunun temel nedeni ise uygun niteliklere sahip kültür ırklarıyla çalışılmaması ve ıslah çalışmalarına yeteri kadar önem verilmemesidir.

g) Ülkemizin hayvansal üretimdeki diğer önemli sorunlardan biride sektörün parçalı küçük işletmeler şeklinde yapılanması nedeniyle birim üretim maliyetlerinin yüksek oluşudur.

h) Ülkemiz yönetim mekanizmalarının şimdiye kadar ki dönemde hayvancılığa yeteri kadar önem vermemesi, ülke bütçesinden hayvancılığa ayrılan payın düşük olması ve yanlış hayvancılık politikaları günümüzde hayvancılığın istikrarsız ve sıkıntılı bir sektöre dönüştürmüştür.

ı) Üniversite, Araştırma Enstitüleri gibi araştırmacı kurumların çalışmalarının etkin ve yeterli olmayışı ayrıca yayımcı ve üretici arasındaki bilgi akışının yetersizliği hayvansal üretimin gelişmemesinin en önemli nedenleri arasındadır.

i) Ülkemizde hayvancılık adına yeteri kadar ticari marka geliştirilememesi ve pazarlamadaki problemler, sektörü hem iç pazarda hem de dış pazarda güçsüz kılmakta ve rekabet şansını azaltmaktadır.

j) Alınan tedbirlerin yetersizliği ve cezaların caydırıcı olmayışı kayıt dışılığı arttırmaktadır.

k) Üretilen hayvansal ürünlerin kalite ve standardizasyondan yoksun oluşu hayvancılıkta ülkemizin geri kalmasının en önemli nedenlerindedir.

Sonuç olarak ülkemiz tarım ve hayvancılık sektörü, ithalat ve ihracattaki mal ticaret açığını kapatmada büyük oranda katkı sağlayan çok önemli bir ekonomik güç olduğunu kanıtlamıştır. Bu potansiyelin değerlendirilerek sektörün uluslararası rekabet edebilirliğinin sağlanması, mevcut üretimdeki verimliliğin ve kalitenin artırılabilmesi ile doğru orantılıdır. Bu nedenle, özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde gerekli standartların sağlanabilmesi için tarım ve hayvancılık sektörünün sorunlarının tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması ülkemizin öncelikli konularından birini oluşturmaktadır.

Bir ülkenin hayvancılığı değerlendirilmek istenildiğinde en önemli ve öncelikli kriterlerden birisi o ülkenin ırk bazında hayvan sayılarının dağılımıdır. Çünkü bir ülkenin hayvancılığının gelişmişlik düzeyi öncelikli olarak elinde bulundurduğu hayvan materyalinin kalitesine ve potansiyeline yani niteliklerine bağlıdır. Bu kaliteyi ve potansiyeli belirleyen ise hayvanların genotiplerinden aldıkları bir takım verim özellikleridir. Bakım, besleme ve çevre şartları gibi nicel faktörlerin verim üzerindeki etkileri büyük önem arz etmekle birlikte bu özellikler genetik kapasitesi yüksek hayvanlar üzerinde çalışılırsa açığa çıkabilir ve ekonomik olabilir. Diğer yandan nitelik olarak gerektiği gibi verim özellikleri taşımayan ırklarla yapılan hayvancılık faaliyeti bakım, besleme ve çevre şartları ne kadar iyi tutulursa tutulsun istenilen ekonomik düzeye ulaşamaz. Dolayısıyla, kâr marjı düşer ve sektörde hiçbir zaman rekabet edebilecek bir düzeye ulaşamaz. Bu noktada özellikle ırk özellikleri göz önünde bulundurularak ülkemiz büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığının araştırılması çalışmanın amacına yönelik iyi bir adım olacaktır.

4.1.1. Türkiye hayvan varlığı

4.1.1.a. Türkiye büyükbaş hayvan yetiştiriciliği

Türkiye’de yetiştirilen kültür ırkı sığırların önemli bir bölümünü Siyah Alaca sığırlar oluşturmakta olup, Jersey ve Simmental ırkı sığırlar da bulunmaktadır. Yerli ırkların ise önemli bir kısmını Yerli Kara ırkı oluşturmakta ve Boz Irk, Doğu Anadolu Kırmızısı ve Güneydoğu Sarı-Kırmızısı ırkı sığırlar da yaygın olarak yetiştirilmektedir. Melez genotipler ise genel itibarıyla, kültür ırklarının yerli ırklar ile melezlenmesi sonucu elde edilmektedir. Bu melezlemeler çoğunlukla belirli bir amaca hizmet etmemekle birlikte, belirli bir amaca yönelik melezlemeler kasaplık canlı hayvan (dana) eldesi için yapılmaktadır.

Manda varlığı, geçmişte 1 milyon baş gibi yüksek bir sayıdan 100 000 baş düzeyine inmiştir. Bu düşüşteki temel nedenler ise, mandaların verimlerinin sığıra göre miktar olarak daha düşük (nitelik olarak daha değerlidir) olması, gebelik süresinin uzun olması, dolayısıyla yılda bir yavru elde edilememesi ve mandaların sulak alanlar istemesidir. Türkiye manda varlığının yaklaşık üçte ikisi Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde bulunmakta olup, bunların yaklaşık %25’i Samsun ve Tokat illerinde yetiştirilmektedir (Saçlı 2007).

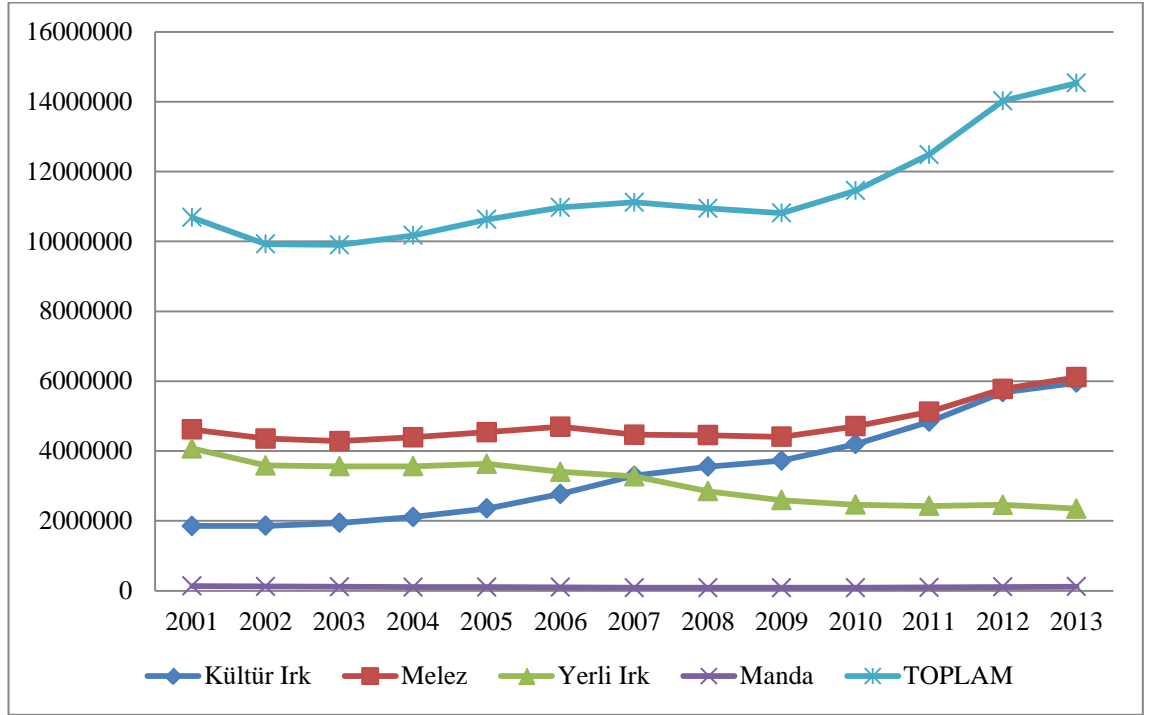
Türkiye büyükbaş hayvan varlığının 2001-2013 yılları arasındaki sayısal değerleri Çizelge 4.1. ve Şekil 4.1. olarak düzenlenmiştir. Çizelge 4.1. analiz edildiğinde, 2001 yılında 10 686 000 olan toplam büyükbaş hayvan sayısı 2013 yılına gelindiğinde %36 oranında artarak 14 532 848 olmuştur. Irk bazında değerlendirme yapmak gerekirse; 2001 yılında 1 854 000 baş olan kültür ırkı sayısı, 2013 yılına gelindiğinde %221’lik rekor bir artışla 5 954 333 olmuştur. Kültür ırkı melezine baktığımızda 2001 yılında 4 620 000 baş iken, 2013 yılına gelindiğinde %32’lik bir artışla 6 112 437 baş olmuştur. Yerli ırk sayısına baktığımızda 2001 yılında 4 074 000 baş olan yerli ırk sayısı 2013 yılına gelindiğinde %42’lik bir azalışla 2 348 487 başa gerilemiştir. Ülkemizin son on üç yılda manda varlığına baktığımızda diğer türler içerisinde sayısı oldukça az olan

mandaların 2001 yılında 138 000 baş iken, %15 oranında azalarak 2013 yılında 117 591 başa gerilediği gözlenmektedir. Bu veriler ışığında 2001-2010 yılları arasında toplam büyük baş hayvan verilerinde dalgalı bir seyir izlenmekle birlikte; son yıllarda bu dalgalı seyrin yerini artan bir trende bıraktığı gözlenmektedir. Öyle ki son beş yıla baktığımızda 2009-2010 yıllarında toplam rakam 10 milyon civarında iken 2012-2013 yıllarına gelindiğinde bu rakamın 14 milyonu geçtiği görülmektedir. Irk bazında değerlendirildiğinde, geçmişten bugüne yerli sığıra talebin giderek azaldığı, bu azalışa karşılık kültür ırkı sığır talebinin ise artış gösterdiği görülmektedir. Kültür ırkı melezlerde ise son yıllardaki artışın olumlu şekilde yansıdığı gözlenmektedir.

Çizelge 4.1. Türkiye büyükbaş hayvan sayıları

YIL	K. Irk	End. %	Melez	End. %	Y. Irk	End. %	Manda	End. %	TOPLAM	End. %
2001	1854000	100	4620000	100	4074000	100	138000	100	10686000	100
2002	1859786	100	4357549	94	3586163	88	121077	88	9924575	93
2003	1940506	105	4284890	93	3562706	87	113356	82	9901458	93
2004	2109393	114	4395090	95	3564863	88	103900	75	10173246	95
2005	2354957	127	4537998	98	3633485	89	104965	76	10631405	99
2006	2771818	150	4694197	102	3405349	84	100516	73	10971880	103
2007	3295678	178	4465350	97	3275725	80	84705	61	11121458	104
2008	3554585	192	4454647	96	2850710	70	86297	63	10946239	102
2009	3723583	201	4406041	95	2594334	64	87207	63	10811165	101
2010	4197890	226	4707188	102	2464722	60	84726	61	11454526	107
2011	4836547	261	5120621	111	2429169	60	97632	71	12483969	117
2012	5679484	306	5776028	125	2459400	60	107435	78	14022347	131
2013	5954333	321	6112437	132	2348487	58	117591	85	14532848	136

Kaynak: Anonim 2014a

Şekil 4.1. Türkiye büyükbaş hayvan sayıları grafiği

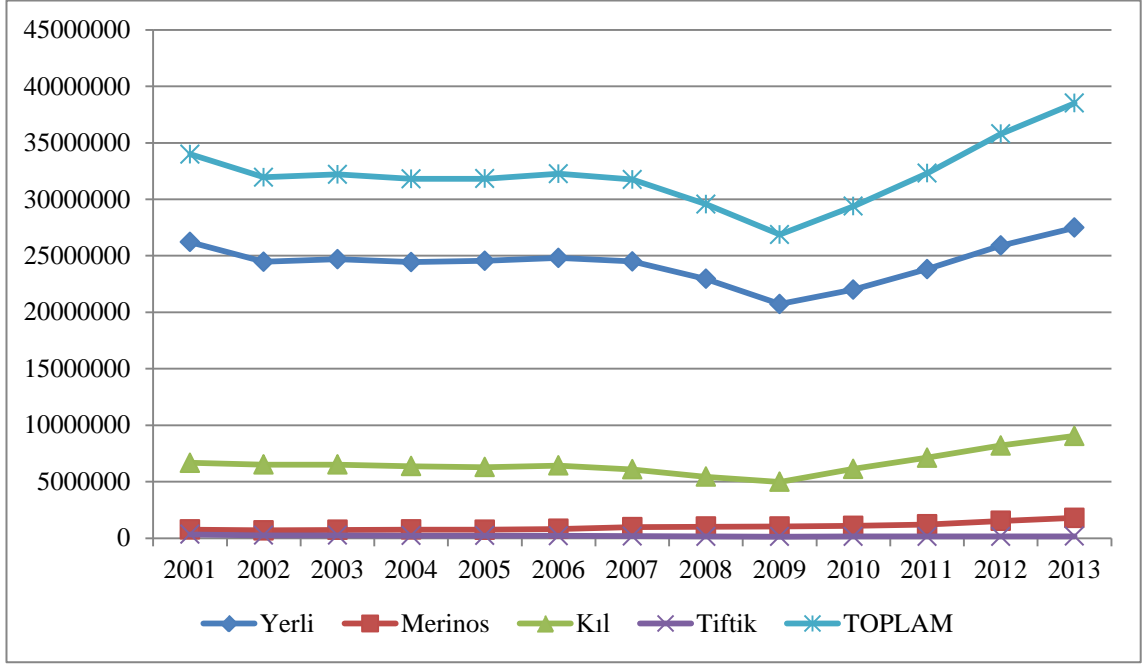
4.1.1.b. Türkiye küçükbaş hayvan yetiştiriciliği

Türkiye küçükbaş hayvan varlığının 2001-2013 yılları arasındaki sayısal değerleri Çizelge 4.2 ve Şekil 4.2. olarak düzenlenmiştir. Çizelge 4.2. analiz edildiğinde koyun varlığında meydana gelen azalmanın ülke genelinde 2007 yılına kadar %6'lar civarında olduğu görülmektedir. 2007 den 2010 yılları arasında hızlı bir azalış kaydedilmiş ve azalış özellikle 2008 ve 2009 yıllarında %10-20 düzeylerinde olmuştur. Ancak bu azalışın çok sürmediği, 2010 yılı başlarından itibaren artan bir trende geçtiği görülmekte ve bu artışın 2010-2013 yılları arasında pik yaptığı görülmektedir. Öyle ki 2009 da toplam 26 877 793 olan küçükbaş sayısı her yıl bir önceki yıla nazaran daha da artarak 2013 yılına gelindiğinde %43 lük büyük bir artışla 38 509 795 olmuştur.

Çizelge 4.2. Türkiye küçükbaş hayvan sayıları

YIL	Koyun				Keçi				TOPLAM	End.%
	Yerli	End.%	Merisnos	End.%	Kıl	End.%	Tiftik	End.%		
2001	26213000	100	759000	100	6676000	100	346000	100	33994000	100
2002	24473826	93	699880	92	6519332	98	260762	75	31953800	94
2003	24689169	94	742370	98	6516088	98	255587	74	32203214	95
2004	24438459	93	762696	100	6379900	96	230037	66	31811092	94
2005	24551972	94	752353	99	6284498	94	232966	67	31821789	94
2006	24801481	95	815431	107	6433744	96	209550	61	32260206	95
2007	24491211	93	971082	128	6095292	91	191066	55	31748651	93
2008	22955941	88	1018650	134	5435393	81	158168	46	29568152	87
2009	20721925	79	1027583	135	4981299	75	146986	42	26877793	79
2010	22003299	84	1086392	143	6140627	92	152606	44	29382924	86
2011	23811036	91	1220529	161	7126862	107	151091	44	32309518	95
2012	25892582	99	1532651	202	8199184	123	158102	46	35782519	105
2013	27485166	105	1799081	237	9059259	136	166289	48	38509795	113

Kaynak: Anonim 2014b

Şekil 4.2. Türkiye küçükbaş hayvan sayıları grafiği

İrk bazında bir değerlendirme yaptığımızda; yerli koyun sayısının 2001 yılından 2009 yılına kadar hep azalan bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak 9 yıl boyunca yıldan yıla azalan yerli koyun sayısının 2010 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre arttığı gözlenmiştir. Bu tespiti rakamsal olarak değerlendirirsek 2001 itibarı ile 26 213 000 baş olan yerli koyun sayısının 2009 yılına gelindiğinde %21'lik ciddi bir azalışla 20 721 925 başa gerilediği görülmüştür. 2010 yılına bakıldığında ise bir önceki yıla nazaran %6'lık bir artış görülmektedir. Bu artış 2013 yılına kadar her yıl bir önceki yıla nazaran daha da artarak devam etmiştir. Öyle ki 2009 yılında 20 721 925 baş olan yerli koyun sayısı 2013 yılına gelindiğinde %33'lük bir artışla 27 213 000 baş olmuştur.

Merinos koyun varlığı toplam küçükbaş hayvan varlığı içerisinde tiftik keçisinden sonra en küçük payı kapsamaktadır. Merinos koyun sayısı 2001-2010 yılları arasında genellikle artan bir trend içerisinde olduğu görülmektedir. 2001 yılında 759 000 baş olan merinos sayısı 2010'a gelindiğinde %43'lük bir artışla 1 086 392 baş olmuştur. Son yıllara baktığımızda ise toplam koyun sayısında ki artışa paralel hızlı bir tırmanış görülmektedir. Öyle ki, 2010'da 1 086 392 baş olan Merinos koyun sayısı 2013 yılına gelindiğinde %65'lik büyük bir artışla 1 799 081 baş olmuştur.

Türkiye keçi popülasyonunda genel olarak gerileme olduğu gözlenmektedir. Irk bazında incelendiğinde kıl keçisine baktığımızda; toplam koyun varlığı içerisinde en küçük paya sahip olduğu görülmektedir. 2001 yılında 6 676 000 baş olan kıl keçisi sayısı 2010 yılına gelindiğinde %8'lik bir azalışla 6 140 627 başa gerilemiştir. Son yıllara bakıldığında ise 2009'dan itibaren gerilemenin yerini artışa bıraktığı ve 2013 yılına kadar sayının her yıl bir önceki yıla nazaran büyük oranda arttığı görülmektedir. Rakamsal olarak ifade edilirse 2009 yılında 4 981 299 baş olan kıl keçisi sayısı, 2013 yılına gelindiğinde neredeyse iki katına çıkmış ve 4.077.960 baş artarak 9.059.259 baş olmuştur.

Tiftik keçisi sayısına baktığımızda ise zaten toplamda önemli bir rakamsal değeri olmadığı gibi, 2001 yılından 2010 yılına kadar genellikle hep azalan bir eğilim içerisinde olduğu görülmektedir. Rakamsal olarak değerlendirecek 2001 yılında 346 000 baş olan tiftik keçisi sayısı, 2010 yılına gelindiğinde %56'lık ciddi bir azalışla 152 606 başa gerilemiştir. Son yıllara baktığımızda ise son üç yıldır artan bir trende geçtiği görülmektedir. 2009'da 146 986 baş olan tiftik keçisi sayısı 2013'e gelindiğinde 19 303 baş artarak 166 289 başa ulaşmıştır.

4.2. Erzurum İli Hayvancılık

4.2.1. Erzurum İli ve çevresinin coğrafik özellikleri ve bu özelliklerin hayvancılıkla ilişkilendirilmesi

Erzurum ili, yükseltisi oldukça fazla olan Doğu Anadolu Bölgesinin Erzurum-Kars Bölümü'nde yer almaktadır. Bölgenin üç büyük ırmağı olan Çoruh, Aras ve Karasu ırmakları derin vadiler şeklinde akarak Erzurum ilini üç ana havzaya bölmüştür. Bu akarsular, havzalar içerisinde ilerlerken yükseltinin azaldığı bölgelerde verimli ovalar oluşturmuşlardır.

Erzurum ilinin topografik yapısına baktığımızda genellikle etrafı dağlarla çevrili olan yüksek düzlüklerden oluştuğu görülmektedir. Bu dağlarla çevrili yüksek düzlükler İl

toplam alanının %32'sini oluşturmaktadır. Bu alanlar hayvancılık faaliyetleri için son derece uygun verimli topraklarla örtülüdür. İlin batısında yer alan Tuzla vadisi buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Vadi, kuzeyden ve güneyden Cemal ve Dumanlı dağları ile Palandöken ve Sakaltutan dağları arasında uzun bir düzlük şeklinde uzanmıştır. Ayrıca Aşkale'nin kuzeyinden İspir ve Tortum'a kadar uzanan Kop, Dumlu, Kargapazarı ve Mescit dağları üzerinde de benzer özellikler gösteren geniş düzlükler bulunmaktadır. Bu yüksek düzlükler üzerinde yer alan yaylalar, bölgeye adapte olmuş daha uzun boylu formda, alpin ve subalpin çayır türlerinin yetişmesine olanak tanımıştır. Bu kuşak üzerinde genellikle *Taraxacum crepidiforme*, *Muscari commutatum* türleri, Mescit dağı civarında *Festuca varia*, *Aster alpinus*, *Valeriana* türleri, Palandöken dağı eteklerinde ise *Koleria cristoto*, *Helichrysum plicatum*, *Campanula sp.* türleri görülmektedir. Bu ot formasyonları ile lokalize olmuş zengin bitki örtüsü, yaz aylarında düzenli yağın yağmurlar ile daima yeşilliğini koruyabilmektedir. Sonuç olarak çayır-mera alanları olarak tabir edebileceğimiz bu yüksek kesimlerin iklim, toprak ve bitki örtüsü özellikleri ile hayvancığa son derece elverişli olduğu görülmektedir (Ünal 2003).

Erzurum çiftçisinin birincil uğraşı ve geçim kaynağı, hayvancılık olduğundan tarıma elverişli daha alçak bölgelerde toprak sahibi çiftçiler genellikle yonca, korunga gibi çok yıllık yem bitkileri ve fiğ gibi tek yıllık yem bitkileri ekilişlerine ağırlık vermektedir. Genellikle Erzurum ovasında yoğunlaşan bu ekilişler, bölgenin alçak kesimlerini kaplayan tek yıllık ve çok yıllık çiçekli bitki florasına katkıda bulunmakta ve yüksek kesimlerde bahsedilen ot formasyonlarının yerini almaktadır. Erzurum ovası ile yüksek kesimlerin arasında geçiş bölgesi olan ve ovayı baştanbaşa çevreleyen dağların yamaçları ise “dağ stepleri” adı verilen hayvancılık ve yaylacılık açısından oldukça önemli türleri barındırmaktadır. Bu kuşakta *Astiagalus eriocephalus*, *Thymus fallax*, *Poa longifolia* gibi dağ step türleri görülmektedir. Çoğunlukla haziran sonu itibarı ile bu kesimlerde kar örtüsünün kalkması ile bu bitkilerin vejetasyon süresi başlamakta ve yaz yağışlarını alan bitkiler sonbahar başlarına kadar bu süreci devam ettirmektedir (Ünal 2003).

Karasal iklime sahip olan Doğu Anadolu Bölgesinin en soğuk illerinden biri olan Erzurum'da ortalama yıllık sıcaklık 5,8 °C'dir. Kış ve yaz mevsimleri arasında sıcaklık farkı yüksek olduğu gibi, gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı da yüksektir. Ortalama yıllık yağış 425 mm civarında olup, maksimum yağış nisan ve mayıs aylarında düşmekte ve yağışlar sahanın kuzeyinde yaz aylarında da devam etmektedir. Bu durum ise çayır ve meraların yaz boyunca yeşil kalmalarını sağlamaktadır (Ünal 2003).

Ağrı, Tendürek, Süphan, Nemrut ve Palandöken dağının da içerisinde olduğu ve yükseltinin alçaldığı kesimlerde fay kırıklarıyla kendini gösteren tektonik kuşak il sınırları içerisinde depresyon ovaları ve/veya havzalarını oluşturmuştur. Araştırma bölgesi içerisindeki, bu çöküntü ovalarının bitki örtüsüne baktığımızda *İrano-Turaniyen* step elementlerinin yaygın olduğu görülmektedir. Bu otsu türler ilkbaharın orta ve sonlarına doğru havzaların ısınması ile yeşererek çiçek açmakta, yağış durumuna göre temmuz ve ağustos ayı başında kurumaktadırlar. Böylece en geç ağustos ortalarında sözü edilen ovalar, havzalar boz, sapsarı bir görünüm almaktadır. Erzurum ovasının 2000 m.'ye kadar olan kısımlarında yaygın olan bu step vejetasyonu içinde 20 familyaya ait 200'ü aşkın otsu tür bulunmaktadır. En yaygın olanları gelincikgillerden; *Adonis aestivalis* *Glacium*, turpgillerden; *Alyssum linifolium*, karanfilgillerden; *Silene Armena*, buğdaygillerden; *Agropyron intermedium*, *A. Repens* türleridir (Ünal 2003).

Yukarıda ifade edildiği gibi çayır, dağ stepi, step ve bunların geçiş bölgelerindeki farklı formlar ile Erzurum ili küçükbaş ve büyükbaş hayvanların beslenmesinde çok zengin, doğal bir floraya sahiptir. Bununla birlikte, ilin 2 533 000 hektarlık yüzölçümünün, %64'lük oranla en büyük kısmını, bu florayla kaplı, çayır ve meraların oluşturduğu düşünüldüğünde bölgenin, ülkemizdeki hayvansal üretim adına, ne kadar büyük bir potansiyel olduğu anlaşılacaktır.

4.2.2. Erzurum İl'inin coğrafik özellikleri ve çevre şartlarının hayvancılık sektöründen elde edilen ürünlere etkileri

Günümüz dünyasını ele geçiren kapitalist düzen, her sektörde olduğu gibi gıda sektöründe de üretim kalemleri içerisinde kâr marjını birinci sıraya yerleştirmiştir. İnsanoğlunun yaşamını idame ettirebilmesi için temel şart olan beslenme ihtiyacı, bu potansiyeli ile dev ekonomilerin her zaman iştahını kabartmış ve vazgeçilmez bir sömürü aracı olmuştur. Para odaklı işleyen bu düzen; 20. yüzyıl başlarında teknolojinin ilerlemesi ile büyük bir ranta dönüşmüştür. Yeni dünyada; doğal bitki formları ve bunlardan elde edilen sağlıklı doğal ürünlerin yerini, kâr odaklı mutant formlar ve bunlardan elde edilen son derece sağlıksız ürünler almıştır. Maksimum verim + Minimum kayıp = Maksimum kâr felsefesiyle her şeyi göz ardı edip bu üç noktaya odaklanan sistem, doğa ve insan arasında ki kritik düzeni yıkarak, ekolojik dengeyi bozmuştur. Sonunda doğaya aykırı diğer tüm sistemler gibi kırılma noktasına gelen sistem, yıktığı düzeni, çok daha ağır bedeller ödeyerek tekrar düzeltmeye mahkûm olmuştur. Bu noktada, dünya gıda sektörü büyük bir değişimin içerisine girerek rotasını organik ürünlere çevirmiştir. Öyle ki gelişmiş ülkeler başta olmak üzere günümüz dünyasına baktığımızda; insanların her geçen gün bilinçlendiği ve organik ürünlere yöneldiği görülmektedir. Bu yöneliş büyük kitleler halinde olmakta ve ülkeler bu konuda ciddi tasarruflarda bulunmaktadır. Günümüzde olduğu gibi gelecekte de bu durumun aynı şekilde devam edeceği ve organik ürünlere olan talebin her geçen gün artacağı düşünülmektedir.

Teknolojinin doruğuna doğru ilerleyen insanoğlu; doğayı ve çevreyi hiçe sayarak kendi ve diğer tüm canlılar için, dünyayı yaşanmaz bir hale getirmektedir. Böyle bir ortamda, Erzurum ili ve çevresi; ağır sanayi ve bununla birlikte, yüksek nüfus ve şehirleşmenin büyük zararlarından uzak kalabilen nadir bölgeler arasında dikkat çekmektedir. Bu özelliğinin yanında coğrafik özellikleri ve çevre şartlarının oluşturmuş olduğu sayılı endemik türlere ev sahipliği yapan bitki örtüsü ve doğal yaşam alanları ile Erzurum ili doğal, verimli ve kaliteli bir hayvansal üretim için bulunmaz bir yerdir. Özellikle

yüksek kesimlerdeki, son derece verimli ve bakir toprakları ve uçsuz bucaksız alanları ve bu topraklarda yetişen ender bitki türleri, zengin florası ile bunu kanıtlamaktadır.

4.2.3. Erzurum İl'inin beşeri özellikleri ve bu özelliklerin hayvancılıkla ilişkilendirilmesi

Hayvancılık, Erzurum için önemli ekonomik bir güçtür. Sahip olduğu büyükbaş hayvan varlığı açısından Türkiye'de birinci ildir. TÜİK verilerine göre Erzurum ilinde 2013 yılı itibariyle büyükbaş hayvan varlığı 670 683 baştır. Türkiye geneli büyükbaş hayvan varlığı ise 14 532 848 baştır. Bu rakamlar bize Erzurum'un hayvan varlığı olarak Türkiye'nin %4,6'sına sahip olduğunu göstermektedir (Anonim 2013a).

Erzurum nüfusu 2013 yılı TÜİK verilerine göre 766 729'dur. Bu nüfusun, 384 015'ini erkekler ve 382 714'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. Yüzde olarak oranlanırsa Erzurum'un %50,08'i erkek, %49,92'si kadındır. Toplam nüfusun %40,2'si köy ve beldeelerde, %59,8'i il ve ilçe merkezinde bulunmaktadır. Aynı yıl verilerine göre çalışan nüfusun %62,3'ü tarım, hayvancılık ve ormancılık kollarında faaliyet göstermektedir (Anonim 2013a).

Ülkemiz genelinde olduğu gibi Erzurum ilinde de hayvancılıkla ilgili işletmelerin hemen hemen tamamı, aile işletmesi özelliği taşımaktadır. Söz konusu işletmelerde hayvancılık ve tarım faaliyetleri birlikte yapılmaktadır. Hem tarım, hem hayvansal üretimi yapan işletmelerin oranı %77, sadece hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı ise %12 civarındadır (Anonim 2013a).

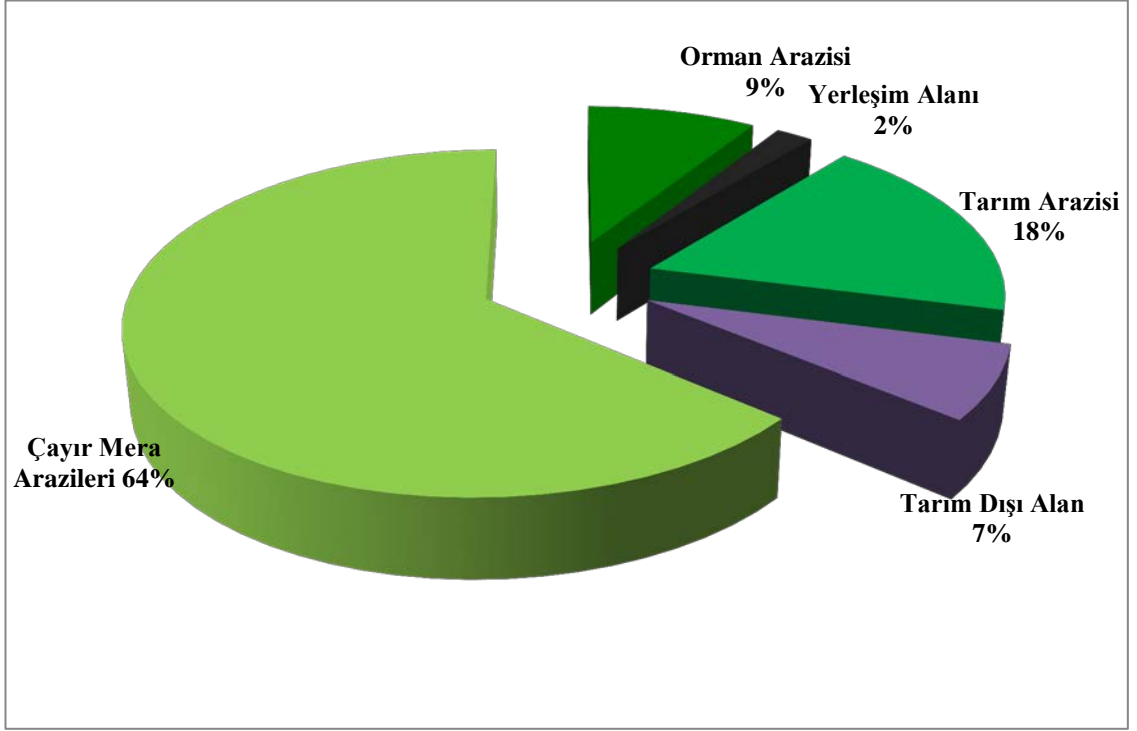
Erzurum'da hayvanların önemli bir bölümü, canlı olarak, diğer bölgelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, il dışından gelen tüccarlara satılmaktadır. Bu yüzdendir ki yıllara göre et üretimi, ilin gerçek hayvancılık potansiyelini göstermemektedir. Hayvancılık sektöründe çalışan nüfusun büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Kadın işgücü oranının yüksekliği kırdan kente göç ve özellikle erkek işgücünün geçici ve mevsimlik istihdam alanı araması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Çayır ve mera alanlarının önemli bir bölümünde erozyon vardır, erozyonun asıl sebebi aşırı ve bilinçsiz otlatmadır. Ayrıca bu alanlarda eğim fazlalığı (%24'ü dik, %34'ü çok dik) erozyonu artırıcı bir diğer faktördür (Anonim 2013a).

Türkiye'nin tarım ve hayvancılık sektörü içinde Doğu Anadolu Bölgesi ve bölgenin genel özelliklerini en iyi şekilde temsil eden Erzurum ili, özellikle hayvancılık açısından önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. Öyle ki Doğu Anadolu Bölgesi ve bu bölgenin merkezi konumunda ki Erzurum ili hayvancılık denilince Türkiye'de akla gelen ilk yerlerdendir. Yörenin hayvancılığa elverişli olan, kaliteli ve geniş meralara sahip olması, hayvancılığı ön plana çıkarmaktadır. Bölgede hayvancılık ileri tekniklerle yapılmamakla birlikte, halkın geçiminde önemli yer tutmaktadır. Bu nedenle hayvancılık sektörünün mevcut durumunun, bölgenin güncel sorunlarının, ihtiyaçlarının, potansiyelinin analizler ile ele alınması, bölgede en fazla istihdamı sağlayan sektörün anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Erzurum'un tarımsal ekonomisinin %64'ü hayvansal üretim, %36'sı ise bitkisel üretimden oluşmaktadır. Yani Erzurum ilinin birincil tarımsal faaliyet alanı hayvancılıktır. Ayrıca belirtilen %36'lık bitkisel üretim payının da büyük bir bölümü yine bu sektöre girdi sağlamak için faaliyet göstermektedir. Bu verilerin de gösterdiği gibi Erzurum ilinin temel geçim kaynaklarının başında hayvancılık gelmektedir.

Bir üretim elemanının kâr sağlaması; uygun nitelik ve niceliğe sahip olmasına bağlıdır. Bu kârın sürdürülebilir olması içinde girdilerin devamlı ulaşılabilir ve ekonomik olması gereklidir (Günlü vd 2006). Bu tezden yola çıkarak kârlı ve verimli bir hayvansal üretimin öncelikle uygun nicelik ve nitelikteki hayvanla, bunun yanında hayvancılığa yönelik iyi bir bitkisel üretim ile mümkün olacağı söylenebilir.

Şekil 4.3. Erzurum ilinin arazi dağılımı.

Çizelge 4.3. Erzurum ilinin arazi dağılımı

Arazi Cinsi	Alan (ha)	%
Tarım Arazisi	460 252	18,17
Çayır-Mera Arazisi	1 626 784	64,22
Orman Arazisi	223 897	8,84
Yerleşim Alanı	42 650	1,68
Tarım Dışı Alan	179 417	7,08
TOPLAM	2 533 000	100

Kaynak: Anonim 2013a

Sürdürülebilir ve kârlı bir hayvancılık faaliyeti için bu yöndeki bitkisel üretim değerlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Erzurum ilinin hayvancılığa yönelik tarım arazi payları (Çizelge 4.3. ve Şekil 4.3.) incelendiğinde 2 533 090 hektar yüzölçümüne sahip Erzurum ilinin arazi dağılımında çayır-mera arazisinin %64 ile en büyük payı almakta olduğu görülmektedir. Erzurum bu oran ile Türkiye meralarının %13'ünü sınırları içerisinde bulundurmaktadır. Çayır-mera arazisini sırasıyla %18 ile tarım arazisi, %9 ile orman arazisi, %7 ile tarım dışı alan ve %2 ile yerleşim alanları takip etmektedir. Tarım arazileri bazında 460 252 hektar toplam tarım arazisinin 305 636 ha'ı sulanmaya elverişli olup (%66,4), 154 672 ha alanı (%33,6) ise sulanmaktadır. Tarıma elverişsiz arazinin toplam araziye oranı ise %8'dir.

Tüm bu veriler ışığında, Doğu Anadolu'da hayvancılığın en önemli geçim kaynağı olduğu bölgenin ve merkezi konumundaki Erzurum ilinin, Türkiye hayvancılığı açısından çok önemli bir potansiyel teşkil ettiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Erzurum'da kârlı ve verimli bir hayvansal üretim, il ve bölge kalkınmasının yanında ülke ekonomisine de önemli katkılar sağlayabilir.

4.2.4. Erzurum ili hayvan varlığı

4.2.4.a. Erzurum İli büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği

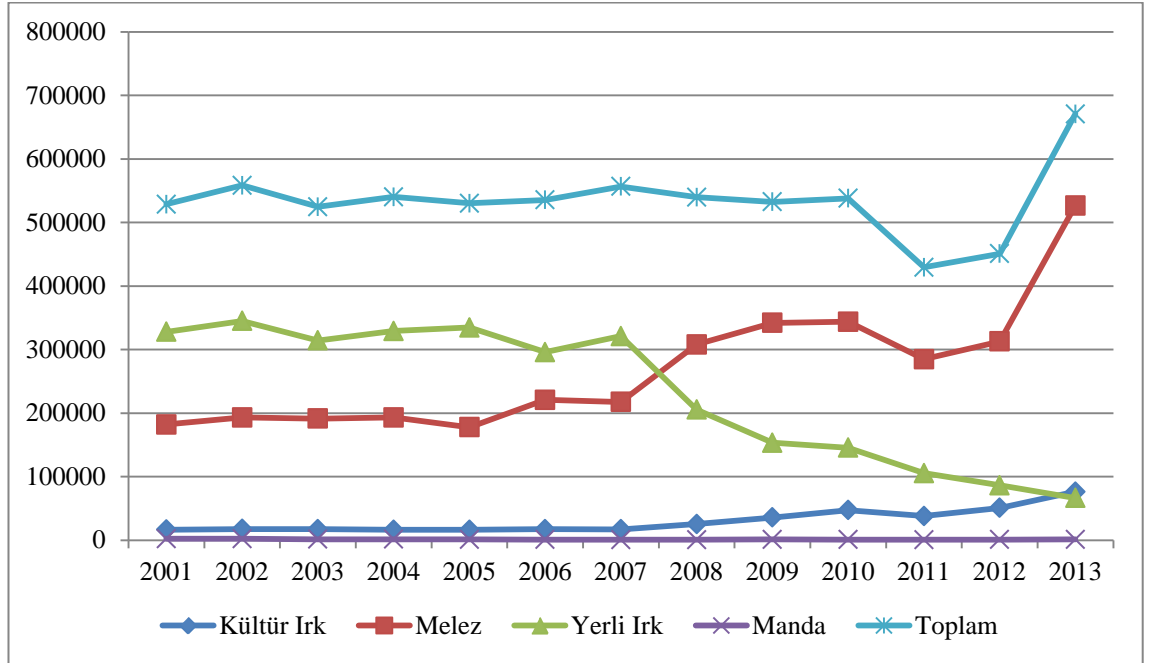
Erzurum ili büyükbaş hayvan varlığının 2001-2013 yılları arasındaki sayısal değerleri Çizelge 4.4. ve Şekil 4.4. olarak düzenlenmiştir. Çizelge ve şekil analiz edildiğinde; Erzurum ilindeki toplam 540 156 baş büyükbaş hayvan varlığının %61'ini yerli ırk, %36'sını kültür ırkı melezleri, %3'ünü saf kültür ırkları ve %0,2'sini ise manda varlığı oluşturduğu görülmektedir. Bu verileri Türkiye bazında değerlendirdiğimizde; Erzurum ili Türkiye toplam sığır varlığının yaklaşık olarak %5,6'sına sahiptir. Ancak bu değer her ne kadar iyi görünse de, bu oran içerisindeki hayvan varlığının niteliklerine baktığımızda; Erzurum ili hayvan varlığında kültür ırkı hayvan varlığının oransal payı

%3 ile Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye toplam hayvan varlığının yaklaşık olarak %26'sı kültür ırklarından oluşmaktadır. Benzer şekilde Türkiye büyükbaş hayvan varlığının yaklaşık %31'i yerli ırklardan oluşurken Erzurum ilinde bu oran %61 dolaylarındadır. Diğer taraftan, 2001 yılından günümüze Türkiye büyükbaş hayvan varlığı yaklaşık %7 oranında artarken Erzurum ilinde bu artışa paralel önemli sayılabilecek bir artış yaşanmamış hayvan sayısı mevcut düzeyini korumuştur.

Çizelge 4.4. Erzurum büyükbaş hayvan sayıları

Yıl	Kültür İrk	End. %	Melez	End. %	Yerli İrk	End. %	Manda	End. %	Toplam	End. %
2001	16610	100	182130	100	327860	100	2200	100	528800	100
2002	17627	106	193290	106	345170	105	2308	105	558395	106
2003	17369	105	191310	105	314436	96	1575	72	524690	99
2004	16366	99	193098	106	329188	100	1504	68	540156	102
2005	16393	99	177732	98	334672	102	1288	59	530085	100
2006	17443	105	221022	121	295837	90	1086	49	535388	101
2007	17124	103	217716	120	321199	98	698	32	556737	105
2008	25366	153	308085	169	205518	63	807	37	539776	102
2009	35744	215	342136	188	153369	47	1215	55	532464	101
2010	47401	285	343902	189	145679	44	1032	47	538014	102
2011	38083	229	284818	156	105594	32	877	40	429372	81
2012	50757	306	312754	172	86338	26	898	41	450747	85
2013	76413	460	526579	289	66532	20	1159	53	670683	127

Kaynak: Anonim 2014c

Şekil 4.4. Erzurum büyükbaş hayvan sayıları grafiği

İlin hayvansal üretimini, ortaya çıkan tablo ile iki farklı şekilde değerlendirmek ve yorumlamak mümkündür. Hayvansal üretimin, alternatif istihdam imkânlarının kıtlığından dolayı düşük bir gelire rağmen zorunlu bir faaliyet olarak sürdürülmesi ve bunun yanında ilin coğrafi şartları ve ekonomik alt yapısının hayvansal üretimi vazgeçilmez kılması olarak ifade edilebilir.

İşletme başına düşen hayvan sayısının düşüklüğü Erzurum hayvancılığının bir diğer problemidir. Düşük ölçekte üretim maliyet, ürün kalitesi, pazara erişim gibi pek çok alanda sorunlara neden olmaktadır. Ülkemizde ortalama işletme başına 5,2 büyükbaş hayvan düşerken, Kuzeydoğu Anadolu'da bu sayı 8,9, Ortadoğu Anadolu'da ise 5,8'dir. Danimarka'da işletme başına 75, Almanya'da 36, Hollanda'da ise işletme başına 54 büyükbaş düşmektedir. Düşük ölçekte üretim yapmanın sonucu ekonomide kullanılmamış ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasıdır. Kullanılmamış ölçek ekonomileri, bir iktisadi faaliyette daha büyük bir ölçekte yapılacak bir üretimin getireceği ekonomik katma değer, düşük ölçekte üretim yapılması nedeniyle üretilmemesi sonucu ortaya çıkar. Bölgede işletme başına düşen hayvan sayısı ülke

ortalamasının üzerinde olmakla birlikte AB ortalamasının gerisinde kalmıştır (Akpınar vd 2012).

Erzurum hayvansal üretiminin büyük bölümünü büyükbaş hayvan yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Çizelge 4.5.'de işletmelere düşen büyükbaş hayvan sayılarına baktığımızda ilin hayvansal üretimle uğraşan çiftçilerinin yukarıda açıkladığımız durumunu teyit eder nitelikte olduğu görülmektedir. Zira çizelgede işletmelerin büyük bir kısmının ortalama 20-25'in altında hayvan sayısı olan küçük aile işletmelerinden oluştuğu görülmektedir. Diğer taraftan toplam sütunundaki rakamlar bize ilde hayvansal üretimin yoğun bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

Çizelge 4.5. Erzurum ili hayvancılık işletmelerinin büyükbaş hayvan dağılımı (2013)

İŞLETMELER	TOPLAM	%
1-5 Hayvanı Olan	64686	9
6-10 Hayvanı Olan	95748	13
11-20 Hayvanı Olan	186658	25
21-30 Hayvanı Olan	137338	19
31-40 Hayvanı Olan	82612	11
41-50 Hayvanı Olan	57299	8
51-100 Hayvanı Olan	86542	12
101-200 Hayvanı Olan	21409	3
201-500 Hayvanı Olan	3301	0,44
500+ Hayvanı Olan	3327	0,45
Toplam (baş)	738920	100

Kaynak: Anonim 2013b

İldeki diğer önemli yetiştiricilik kolu küçükbaş hayvancılık, ilin sosyo ekonomik gelişiminde önemli bir potansiyel olarak dikkat çekmektedir. Ülkemize baktığımızda küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, her coğrafi bölgede yapılmaktadır. Ancak bununla birlikte iç bölgelerimiz özellikle de İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi küçükbaş hayvan dağılımının yoğun olduğu görülmektedir. Çizelge 4.6.'e bakıldığında Erzurum ilinde 2013 yılı itibariyle toplam 629 065 baş küçükbaş hayvan

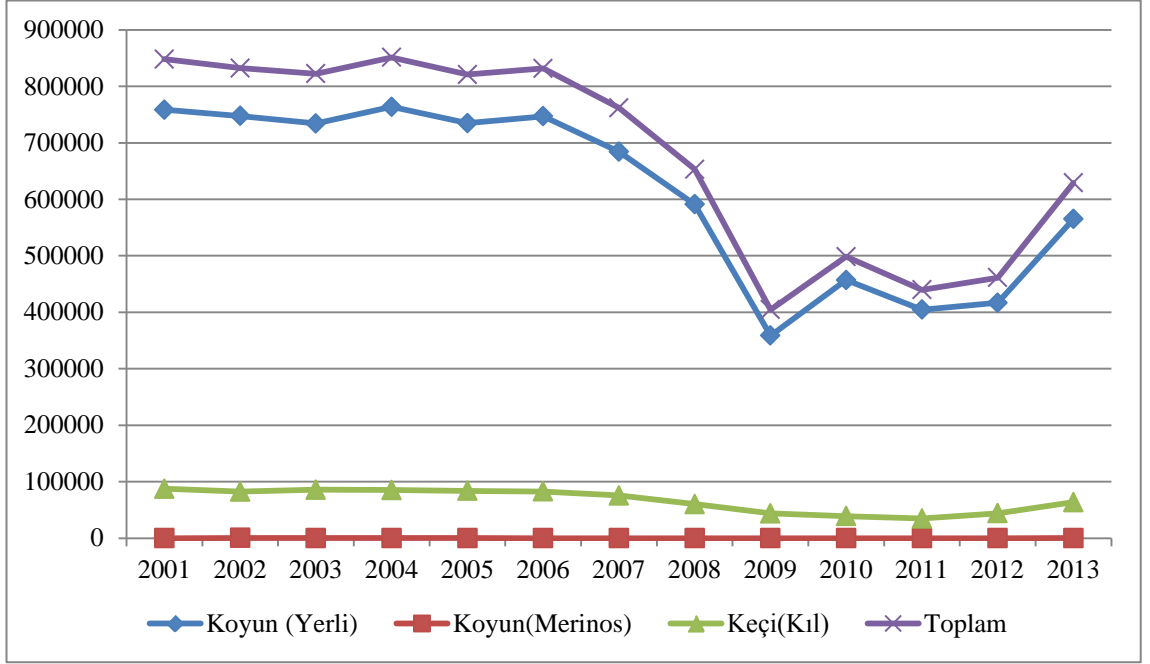
bulunmaktadır. Bu rakam geçmiş yıllardan günümüze kadar ki azalmalara rağmen Türkiye koyun varlığının yaklaşık olarak %3'üne karşılık gelmektedir.

Erzurum ilinde bulunan koyunların %97'den fazlasını yerli koyun ırkı olan Morkaraman, keçilerin ise tamamına yakını yerli ırk olan kıl keçisi oluşturmaktadır. Çizelge 4.6. incelendiğinde Erzurum küçükbaş hayvan sayısı 2001-2006 yılları arasında aynı seviyelerde iken 2007-2009 yılları arası önemli sayılabilecek bir düşüş gözlenmektedir. Rakamsal olarak değerlendirildiğinde 2007'de 762 015 baş olan küçükbaş hayvan sayısı 2009'a gelindiğinde %47 azalarak 404 665 baş olmuştur. Son yıllara bakıldığında ise Türkiye'ye paralel bir yönde her yıl bir önceki yıla nazaran artarak 2009'dan 2013'e kadar %55'lik bir artış gerçekleşmiş ve 629 065 başa ulaşmıştır. Ancak buna rağmen hala 10 yıl evvel ki rakamlara erişilememiştir. Bu sadece Erzurum'a mahsus bir olay değildir, ülkemiz genelinde büyük ve küçükbaş hayvan sayılarında azalış söz konusudur. TÜİK verilerine göre Türkiye genelinde 2001-2010 yılları arasında koyunda %27, kıl keçisinde %22,4 ölçüsünde bir kayıp meydana gelmiştir. Erzurum'da 2001-2010 yılları arasında küçükbaş hayvan sayılarındaki azalış, Türkiye genelindeki azalışın çok üstünde olup koyunda %47, keçide %70, toplamda %48'dir. O yıllarda hayvan sayısında ki azalış meralara olan aşırı talebi azaltmış ve bu durum meraların biraz olsun iyileşmesini sağlamıştır. Yine o yıllarda üreticilerle yapılan anketler, küçükbaş hayvancılık sektöründe, pazara yönelik hayvansal üretim talebinin artacağı beklentisinin hâkim olduğunu göstermiştir. Öyle ki 2010 yılından sonra ki yaşanan artışta bunu doğrular niteliktedir.

Çizelge 4.6. Erzurum küçükbaş hayvan sayıları

Yıl	Koyun (Yerli)	End. %	Koyun (Merinos)	End. %	Keçi (Kıl)	End. %	Toplam	End. %
2001	758430	100	20	100	87540	100	847991	100
2002	747375	99	482	2410	82421	94	832280	98
2003	734094	97	260	1300	85866	98	822223	97
2004	763541	101	259	1295	85346	97	851150	100
2005	734713	97	285	1425	83974	96	820977	97
2006	746934	98	-	-	82613	94	831553	98
2007	684315	90	-	-	75693	86	762015	90
2008	590964	78	-	-	60289	69	653261	77
2009	358669	47	-	-	43987	50	404665	48
2010	457078	60	81	405	39191	45	498360	59
2011	404696	53	86	430	34998	40	439780	52
2012	416751	55	88	440	44338	51	461177	54
2013	565079	75	292	1460	63694	73	629065	74

Kaynak: Anonim 2014d

Şekil 4.5. Erzurum küçükbaş hayvan sayıları grafiği

4.3. Türkiye Hayvansal Üretimi

4.3.1. Türkiye et ve süt üretimi

Dünyada toplam sığır ve dana eti üretiminin %20,6'sını ABD ve %14'ünü AB oluşturmaktadır. Türkiye'nin dünya kırmızı et üretimindeki payı ise %1,6-1,8 düzeyindedir. Dünyada hem kırmızı et hem de beyaz et üretiminin hızla artmasına karşılık, AB'de sığır ve manda ile koyun ve keçiden sağlanan kırmızı et üretiminde bir azalmanın meydana geldiği gözlenmektedir. Bir tarafta AB ülkelerinin ihtiyaç fazlası oluşan kırmızı et, diğer tarafta ise Türkiye'de son yıllarda oluşan kırmızı et açığı AB için avantajlı bir durum, Türkiye için konu ile bağlantılı tüm alanlarda olumsuzlukların devam etmesi anlamını taşımaktadır. Türkiye, 1980-1984 yılları arasında toplam ihracatı 5 milyar dolar iken, Ortadoğu ülkelerine yılda 350 milyon dolarlık kırmızı et ihracatı gerçekleştirmiştir. 1980 yılı içerisinde yapılan damızlık ithalatı, 1990 yılında başlayan kasaplık hayvan ve et ithalatları, küçükbaş hayvan sayılarımızda çok daha fazla olmak üzere hayvan sayılarında hızlı bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur (Anonim 2009). 1991 yılında yaklaşık 60 milyonun üzerinde olan küçükbaş hayvan

(koyun+keçi) sayısı 2009 başlarında 30 milyonun altına düşmüştür (Kaymakçı vd 2005).

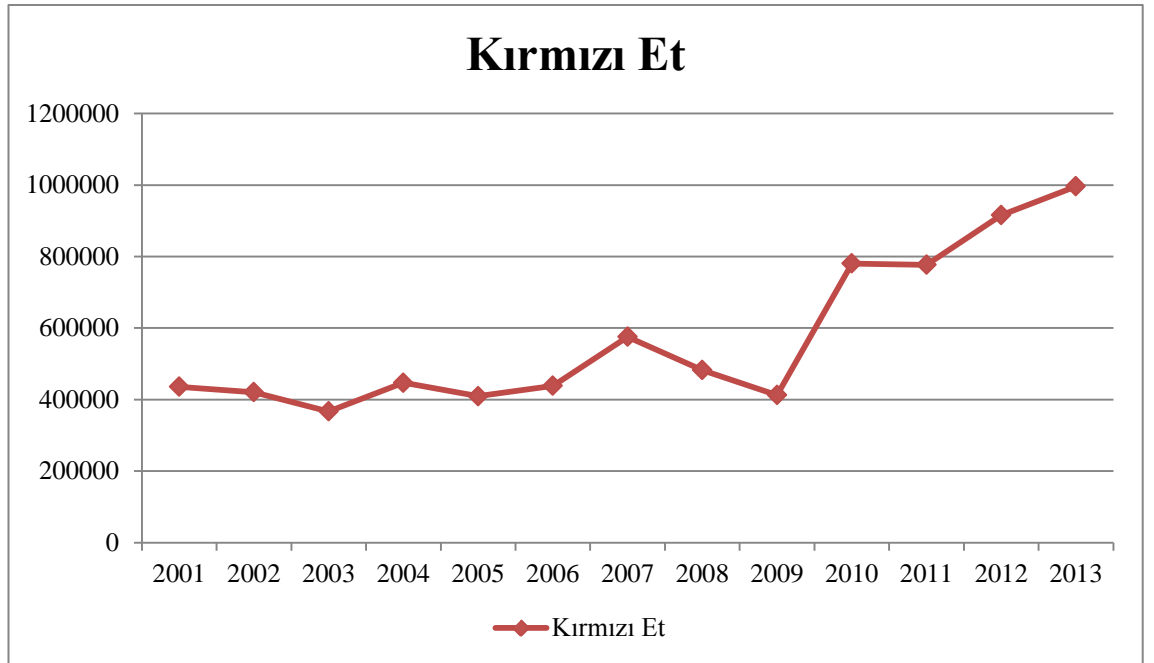
Son yıllarda ülkemiz hayvan varlığı sayısı pozitif bir ivme kazanmaya başlamıştır. Ancak bu artış son derece yetersiz olmakla birlikte eski rakamları yakalamaktan uzaktır. Zira şuan ülkemizin hayvan varlığı ancak 38 milyonun üzerine kadar çıkabilmiştir. 1990 yılında nüfusumuzun 60 milyon, 2009 yılında ise 72 milyon olduğu dikkate alındığında, bu rakamlar, kişi başına düşen birim hayvan sayısının oldukça azaldığını göstermektedir. Diğer taraftan yine son yıllarda süt fiyatlarının düşüklüğü nedeniyle büyükbaş damızlık hayvanların, özellikle doğurabilir dişilerin (anaç) kesime gönderilmesi ülke hayvan varlığının yeteri kadar artış sağlayamamasının önemli nedenlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. İleri ki yıllarda yeterli hayvan varlığının sağlanamaması ve bunun sonucu birçok olumsuz faktörün devreye girerek hayvancılık adına ülkemiz ekonomisinin sarsılacağı öngörüsünü kuvvetlendirmektedir.

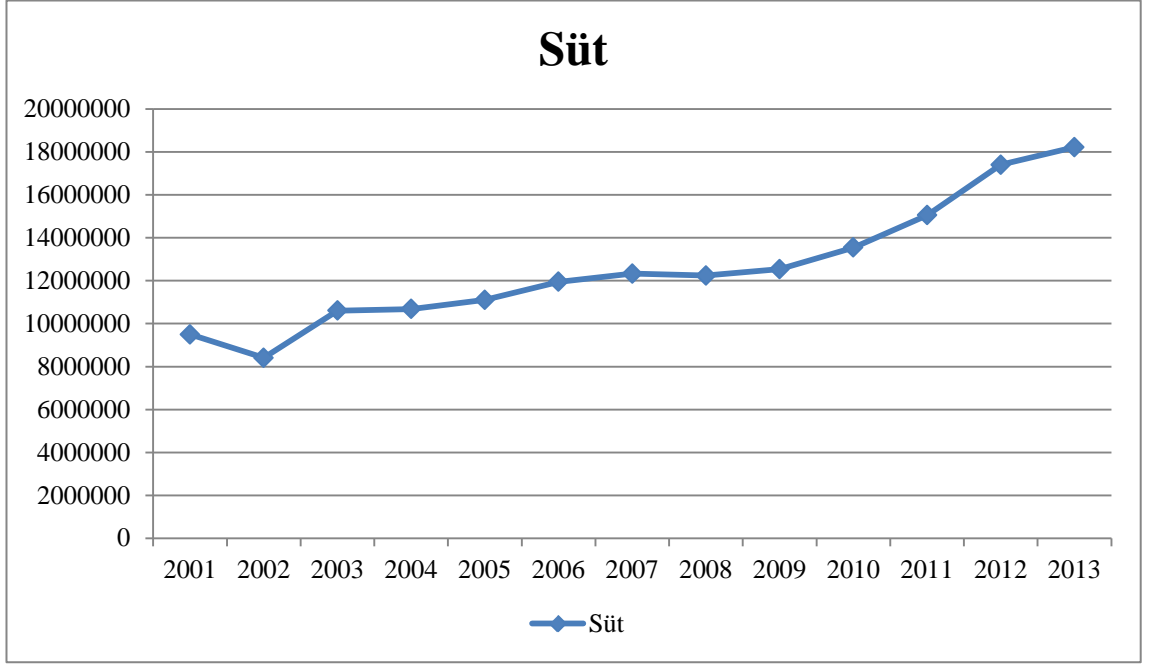
TÜİK kırmızı et üretim istatistiklerine göre 2013 yılında toplam kırmızı et üretimi bir önceki yıla göre %8,78 oranında artarken, sığır eti üretimi bir önceki yıla göre %8,75 oranında artış göstermiştir. Koyun eti üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre %5,92 oranında, keçi eti üretimi ise %35,13 oranında artmıştır. Süt üretimine baktığımızda ise 2012'ye nazaran, 2013'te %5,6'lık bir artış olmuştur.

Çizelge 4.7. Türkiye kırmızı et ve süt üretimi (bin ton)

Yıl	Kırmızı Et	Endeks	Süt	Endeks
2001	435778	100%	9495550	100%
2002	420595	97%	8408568	89%
2003	366962	84%	10611011	112%
2004	447154	103%	10679406	112%
2005	409423	94%	11107897	117%
2006	438530	101%	11952099	126%
2007	575622	132%	12329789	130%
2008	482458	111%	12243040	129%
2009	412621	95%	12542186	132%
2010	780718	179%	13543674	143%
2011	776915	178%	15056211	159%
2012	915844	210%	17401262	183%
2013	996125	229%	18223712	192%

Kaynak: Anonim 2014e

Şekil 4.6. Türkiye kırmızı et üretimi

Şekil 4.7. Türkiye süt üretimi

4.4. Erzurum İli Hayvansal Üretimi

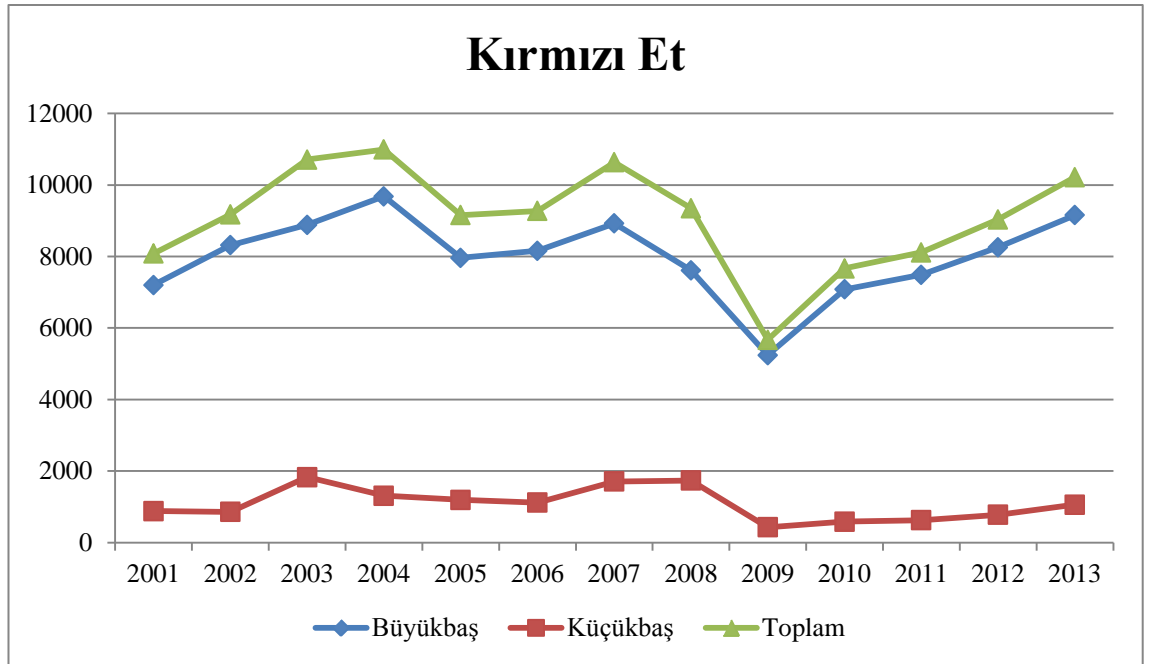
4.4.1. Erzurum İli et ve süt üretimi

Erzurum İli hayvancılığının en başta gelen sorunu verim düzeyinin düşük olmasıdır. Ülkemizde hayvan başına düşen verimlilik Avrupa standartlarının oldukça altındadır. Diğer taraftan, Doğu Anadolu bölgesi ülke ortalamalarının dahi gerisinde kalmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde ortalama bir ineğin yıllık süt verimliliği 6 tonun üzerinde iken, ülkemizde bu miktar 1,7 tondur, Doğu Anadolu Bölgesinin önemli hayvancılık merkezlerinden biri olan Erzurum'da ise inek başına yıllık ortalama süt üretimi bir tondur. AB'de hayvan başına düşen süt miktarı 127 kg, Türkiye'de 48 kg, Erzurum'da ise 40 kg'dır. Ülkenin canlı hayvanlar değerinin %20'sine yakını bünyesinde barındıran Doğu Anadolu Bölgesinin toplam hayvansal ürünler değeri %10,5 seviyesinde kalmıştır. Bu durum göstermektedir ki hayvancılık bölgesi olarak bilinen Doğu Anadolu'da ve bölgenin hayvancılık merkezi olarak bilinen Erzurum'da mevcut hayvan stoku yeterli verimlilikte kullanılamamaktadır (Anonim 2012).

Çizelge 4.8. Erzurum kırmızı et ve süt üretimi (ton).

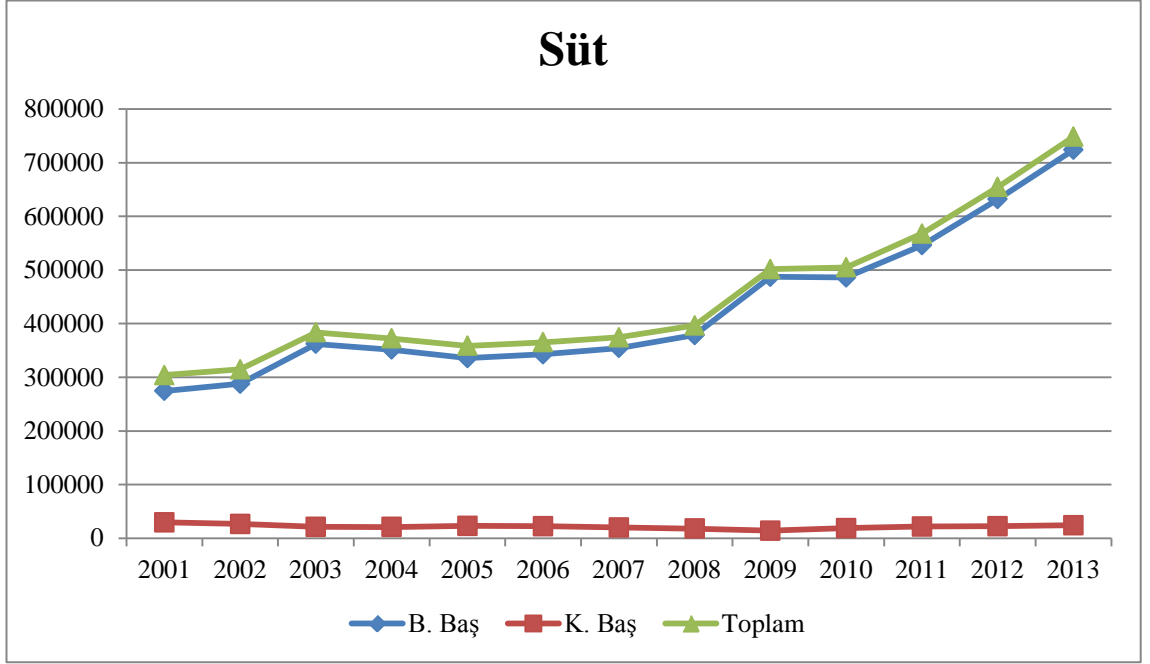
Yıl	Kırmızı Et		Toplam	Endeks	Süt		Toplam	Endeks
	B. Baş	K. Baş			B. Baş	K. Baş		
2001	7201	881	8082	100%	274598	29450	304048	100%
2002	8316	858	9174	114%	288069	26630	314699	104%
2003	8882	1830	10712	133%	362375	21308	383683	126%
2004	9680	1311	10991	136%	351494	20933	372427	122%
2005	7963	1193	9156	113%	335589	23034	358623	118%
2006	8157	1117	9274	115%	342810	22334	365144	120%
2007	8923	1711	10634	132%	354460	20035	374495	123%
2008	7615	1736	9351	116%	378634	17798	396432	130%
2009	5242	428	5670	70%	487373	14159	501532	165%
2010	7082	585	7667	95%	486068	18874	504942	166%
2011	7488	625	8113	100%	545944	21911	567855	187%
2012	8256	780	9036	112%	632111	22517	654628	215%
2013	9157	1059	10216	126%	723984	24283	748267	246%

Kaynak: Anonim 2014f

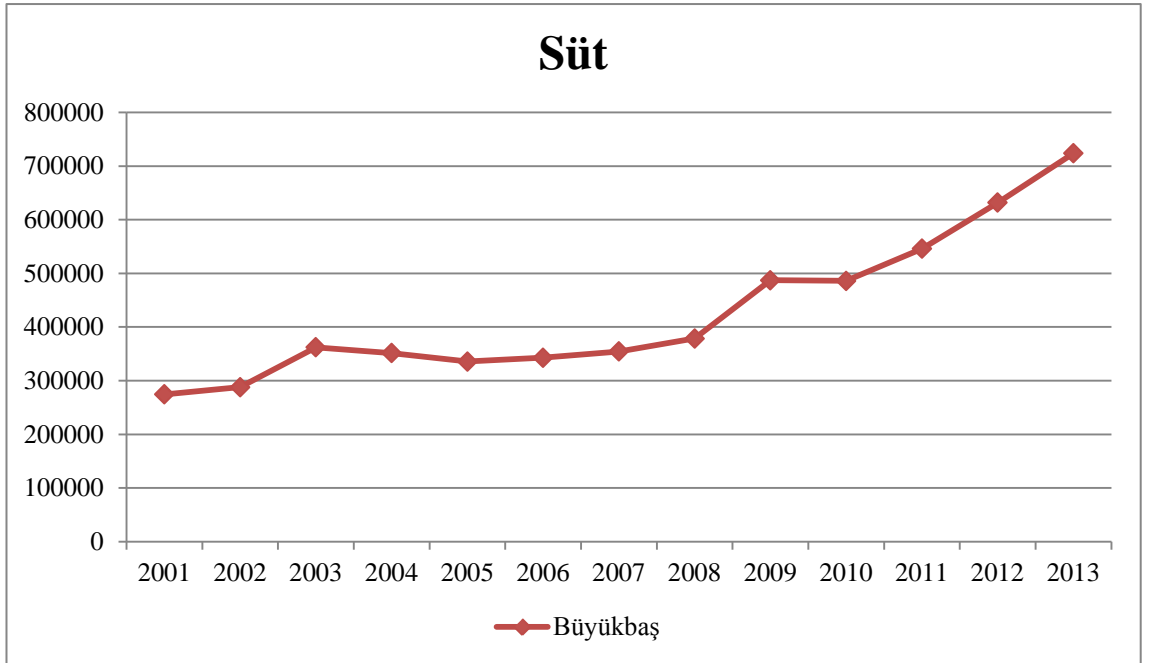
Şekil 4.8. Erzurum büyükbaş ve küçükbaş et üretimi

Yıllara göre Erzurum et üretimi Çizelge 4.8 ve Şekil 4.8.'de verilmiştir. Çizelge ve Şekil analiz edildiğinde kırmızı et üretimi Türkiye'de görülen mevcut duruma paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Örneğin 2007 yılından 2010 başlarına kadar Türkiye genelinde et fiyatlarının tavan yapması ve bunun üzerine devletin fiyatlara müdahale etmek adına et ithalinin önünü açacak tedbirleri alması 2009 yılında et üretiminde sert bir düşüşe neden olmuş daha sonra tedbirlerin hafifletilmesiyle yeniden artışa geçmiş ve bu artış günümüze kadar devam etmiştir. Bu durumun Erzurum kırmızı et üretimi rakamlarına ne denli ciddi oranda yansıdığı Çizelge 4.8 ve Şekil 4.8'de görülmektedir.

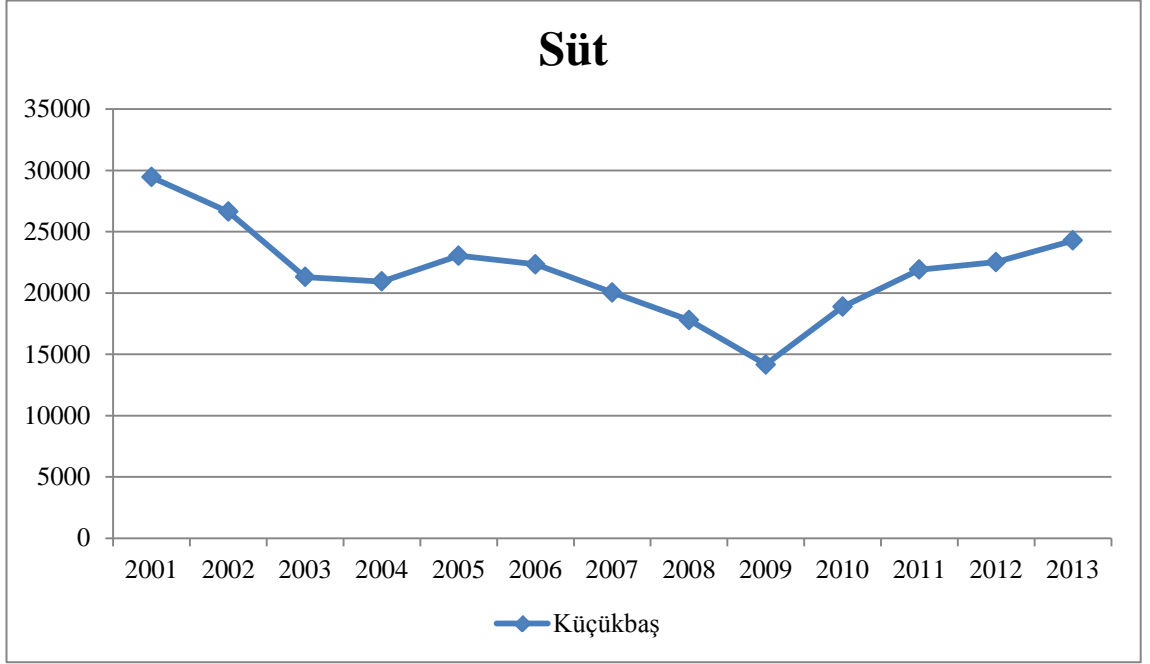
Süt üretimine baktığımızda ise yine yıllara göre Türkiye'ye paralel seyreden bir üretimin olduğu Çizelge 4.8 ve Şekil 4.9, Şekil 4.10 ve Şekil 4.11'de görülmektedir. Büyükbaşa göre küçükbaş süt üretiminin nispi olarak çok düşük olması nedeniyle büyükbaş, küçükbaş ve toplam süt üretimleri anlaşılır olabilmesi açısından ayrı grafiklerle ele alınmıştır. Devlet politikaları gibi önemli etkenlerin et üretiminde olduğu gibi süt üretimini de ciddi şekilde etkilediği görülmekle birlikte iniş çıkışların et üretiminde ki kadar sert olmadığı daha yumuşak seyrettiği izlenmektedir. Ülkemizde ki tüketici talebinin ete oranla sütte çok daha düşük olması dolayısıyla üretiminde bu nispete daha düşük gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur. Şekil 4.10 ve Şekil 4.11'e baktığımızda Erzurum büyükbaş ve küçükbaş süt üretiminin yıllar itibarı ile farklı bir seyir izlediği göze çarpmaktadır. Bunun en büyük nedeni yine yıllar itibarı ile Erzurum küçükbaş hayvan sayılarına baktığımızda açığa çıkmaktadır. 2001 ile 2009 yılları arasındaki Erzurum küçükbaş hayvan varlığında ki azalma süt üretimi rakamlarına paralel bir şekilde yansımıştır. Örneğin 2009 yılındaki Erzurum küçükbaş hayvan varlığında ki sert düşüşün 2009 yılında ki Erzurum süt üretimine etkisi Şekil 4.11. de açıkça görülmektedir. Sonra ki yıllara baktığımızda yine Erzurum küçükbaş hayvan varlığındaki değişimin aynı yıllarda ki süt üretimine paralel seyrettiği görülmektedir. Büyükbaşta da durum aynıdır. Erzurum büyükbaş hayvan varlığı 2009-2010 yıllarında azalmış sonra ki yıllarda artışa geçmiştir. Bu durumun yine aynı yıllarda ki Erzurum büyükbaş süt üretimine paralellik gösterdiği Şekil 4.10'da görülmektedir. Bu durum geçmiş yıllara baktığımızda yine aynıdır.

Şekil 4.9. Erzurum süt üretimi grafiği

Şekil 4.10. Erzurum büyükbaş süt üretimi grafiği

Şekil 4.11. Erzurum küçükbaş süt üretimi grafiği

4.5. Et ve Süt Üretimi Fiyat Analizi

Türkiye’de hayvansal üretim potansiyelinin yüksek olmasına karşın, nüfusun artması, et ürünlerine yönelik iç talebin yükselmesine neden olmuştur (Demirbaş ve Tosun 2005). Kırmızı et üretiminde azalma sonucunda da et fiyatlarının yükselmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak kendini göstermiştir. Bir kilogram etin fiyatı ABD’de 5-12,5 dolar (7,5-19 TL), AB’de 4 dolar (6TL) iken, İngiltere’de but eti 12,5 pound(29 TL), bonfile de 28 pound (64 TL)’a satılmaktadır. Fransa’da antrikot 18,6 avro/kg (36,5 TL/kg), kıyma da 8,71 avro/kg (17,1 TL/kg)’dır. Et ve Balık Kurumu’nda ise bonfile 42.90 TL, dana pirzola 31.90 TL, kıyma da 20.00 TL’ye tüketiciye ulaştırılmaktadır. Kişi başı yıllık kırmızı et tüketimi ise buna bağlı olarak 20 kg’dan, 6,2 kg’a kadar gerilemiştir. Bu tüketim miktarı; ABD’de 93.9kg, AB’ de 71kg, yani Türkiye’deki tüketimin 12-15 katı kadardır. Türkiye’nin tüketimde gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı görülmektedir (Karkacier 2000). ABD’de bir kişinin yıllık ortalama geliri 46 bin dolar seviyesinde iken bu değer Türkiye’de 8 bin dolar seviyesindedir. Yani ABD’de milli gelir ile 9,2 ton et satın alabiliyor iken, Türkiye’de kişi başına alınabilecek et miktarı ise sadece 480

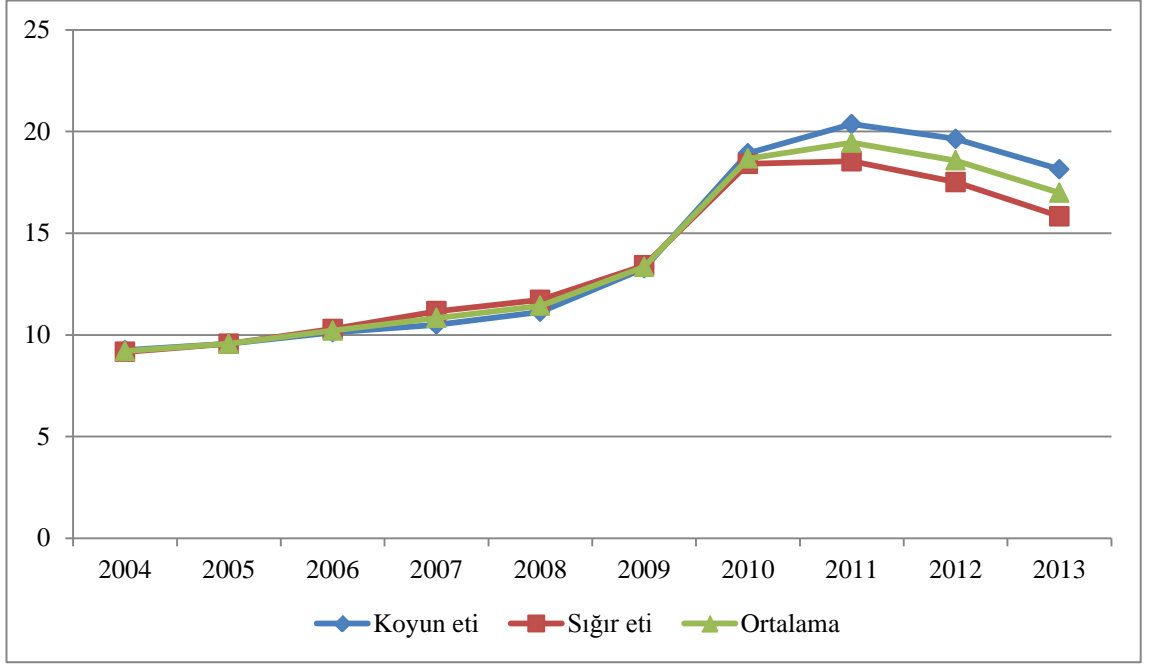
kg'dır. Türkiye'de et fiyatlarının artmasının temel nedeni kırmızı et üretimindeki düşmedir (Akman, 2010). Bu sonuca hayvan varlığındaki azalma, kesilen hayvanların toplam hayvan varlığı içerisindeki payı ve elde edilen karkas ağırlıkları gibi faktörler etki etmektedir. Diğer nedenleri arasında; besi maliyetlerinin yüksekliği, Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan terör problem ve fiyatlardaki istikrarsızlıklar (Tan ve Dellal 2002), yem fiyatlarındaki artış, hayvancılığa gereken önemin verilmemesi, bazı firmalar tarafından yaratılan spekülasyonlar, ülkeye giren hayvan sayılarında azalma, yetersiz organizasyonlar ve uygulanan yanlış politikalar gösterilmektedir. Bu durum, sektörde çok ciddi problemlere yol açmıştır. Kırmızı et sektöründe yaşanan kriz, bir taraftan et arzında sıkıntılara yol açarken diğer taraftan kırmızı et ve et mamullerinin tüketiminde yetersizlikleri ortaya çıkarmıştır. Et fiyatlarının yüksek olduğu gerekçesi ile ilgili bakanlık tarafından et piyasasında arz ve talep dengesinin ve fiyatların düzenlenmesi amacıyla et piyasasına ithalat yoluyla müdahale edilmesi gerekliliği konusunda karar alınmıştır. Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü, AB ülkelerini de ithalat yapılabilir ülkeler arasına alması ile 1996 yılında Türkiye'nin gümrük birliğine girdiği yıl imzalanan AB ile hayvansal ürün ticaretini de düzenleyen ve 1998 yılında yürürlüğe girmek üzere 1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'ndaki taahhüdün yerine getirileceği de Türkiye tarafından bildirilmiştir. Ülkenin ihtiyaç duyduğu et için Türkiye Avrupa Birliği ülkelerinden belli bir süre içinde 18- 19 bin ton parça et, 3 bin ton kesim amaçlı olmak üzere canlı hayvanı gümrüksüz ithal etme taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye, Avrupa Birliği'yle imzaladığı Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde Avrupa'dan gümrüksüz et ve canlı hayvan ithal etmek zorunluluğunda bırakılmıştır. AB, katılım ortaklığı tedbirlerinden 11.fasılda Türkiye'nin AB'ye uyguladığı et ithalat engelinin kaldırılması (Saçlı 2009) çerçevesinde ülkelerinden Türkiye'nin et ithal etmesi ve anlaşmanın gereğini yerine getirmesi için talepte bulunmuştur. Ancak bu ithalatın yapılmasından deli dana hastalığı riski ile kaçınılmıştır. Son dönemde et fiyatlarındaki artışın devam etmesi üzerine bu ithalatın yapılmasının kaçınılmaz olduğuna dair ilgili kurum tarafından karar alındığı açıklanmıştır. Ancak Türkiye'nin ithalat kararından sonra, AB et ve süt ürünleri ihracatında verilen sübvansiyonu yarı yarıya düşürerek, ette 48 cent olan kilo başına sübvansiyon 24 cent olmuştur. Bunun sonucunda ton başına maliyet 50 dolar artarak ek bir mali yük oluşturmuştur. AB bu fırsatı rantta dönüştürmede geç kalmadığını ve mevcut durumun sürmesi durumunda da farklı uygulamaları gündeme

taşıyacağını izlediği politika ile göstermiş bulunmaktadır. Kırmızı et ithalinin devam etmesi halinde buna paralel olarak süt ithalinin de kaçınılmaz olacağı bir gerçektir (Akman 2006). Türkiye'deki üretim alt yapısının güçlendirilmesi, üretimin sürdürülebilirliği ve üreticilerin teşvik edilmesi amacıyla da bakanlık tarafından sıfır faizli 7 yıl vadeli yatırım ve işletme kredisi verilmiştir. Bu desteğin başlatıldığı 1 Ağustos 2010'dan bu güne kadar 6 bin 600 çiftçiye, 516 milyon TL kredi kullanılarak, hayvancılık potansiyelinin yüksek olduğu Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde de yüzde 40 hibeli hayvancılık desteklerinin sağlanması bir tedbir olarak uygulamaya konulmuştur. Ancak yetiştirici gerekli hayvan materyalini bulmakta zorlanmaktadır. Bu da dışarıdan damızlık canlı hayvan ithalinin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Sonucun bu şekilde gelişeceği hususunda hazırlıklı olan AB, Türkiye'ye ithalat için gerekli olan alt yapıyı oluşturmuştur.

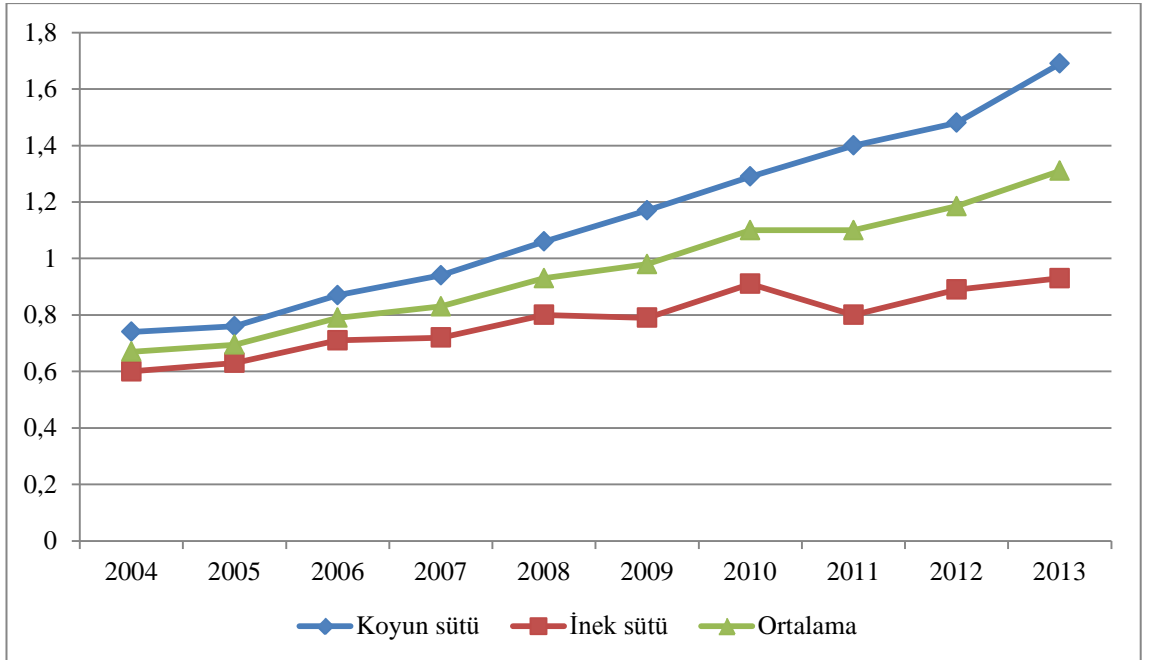
Çizelge 4.9. Türkiye kırmızı et ve süt fiyatları (TL/KG)

Yıl	Koyun eti	Endeks %	Koyun sütü	Endeks %	Sığır eti	Endeks %	İnek sütü	Endeks %
2001	9,25	100	0,74	100	9,16	100	0,60	100
2002	9,57	103	0,76	103	9,56	104	0,63	105
2003	10,12	109	0,87	118	10,29	112	0,71	118
2004	10,50	114	0,94	127	11,16	122	0,72	120
2005	11,13	120	1,06	143	11,72	128	0,80	133
2006	13,27	143	1,17	158	13,41	146	0,79	132
2007	18,93	205	1,29	174	18,41	201	0,91	152
2008	20,36	220	1,40	189	18,54	202	0,80	133
2009	19,64	212	1,48	200	17,51	191	0,89	148
2010	18,14	196	1,69	228	15,83	173	0,93	155
2011	20,36	220	1,40	189	18,54	202	0,80	133
2012	19,64	212	1,48	200	17,51	191	0,89	148
2013	18,14	196	1,69	228	15,83	173	0,93	155

Kaynak: Anonim 2014g

Şekil 4.12. Türkiye kırmızı et fiyatları

Şekil 4.13. Türkiye süt fiyatları

Türkiye’de kırmızı et ve süt fiyatlarının oluşumunu; besi materyali, yem, işçilik vb. girdi maliyetlerinin yanı sıra, hayvan türlerine göre hayvan varlığındaki değişim, ikame ürünlerin (koyun-keçi eti, sığır eti) fiyatları, ithalat ya da ihracat durumu, devlet müdahalesinin varlığı, hayvancılık destekleri, faiz oranları, tüketici talebi, tüketici tercihleri ve alım gücü gibi faktörler doğrudan ya da dolaylı olarak farklı düzeylerde etkileyebilmektedir (Cevger and Sakarya 2006).

Türkiye’de 2009-2010 döneminde uzun yıllardır devam eden hayvancılık politikalarının ve hayvancılığın yapısal sorunlarının bir sonucu olarak, önce koyun-keçi eti fiyatlarında, ardından ise sığır eti fiyatlarında reel olarak artışlar meydana gelmiştir. Karar mercileri artan kırmızı et fiyatlarını ithalat yoluyla dengelemek istemiştir. Bu amaçla 30 Nisan 2010’dan itibaren canlı hayvan ve kırmızı et ithalatını gümrük vergilerini düşürmek suretiyle, cazip hale getirmeye dönük birçok Bakanlar Kurulu Kararı alınmıştır. İthalat yapma yetkisi öncelikle Et ve Balık Kurumu (EBK)’na daha sonra ise, özel sektöre verilmiş bulunmaktadır.

Bakanlar Kurulu tarafından, 30 Nisan 2010 tarihinden 31 Aralık 2010 tarihine kadar olan süreçte canlı hayvan ve kırmızı et ithalatına ilişkin 3 adeti EBK ile ilgili, 6 adeti ise 20.12.1995 tarihli ve 95/7606 sayılı “ithalat rejimi kararına ek karar” olmak üzere toplam 9 adet karar çıkarılmıştır (Anonim 2010a, 2010b, 2010c, 2010d). Bu süreçte alınan kararlar, ithalat vergi oranlarını düşürerek ithalatı teşvik etmeye yönelik olup, 22 Aralık 2010 tarihinde çıkan kararlar da özel sektör için ithalatın süresi ile ilgili sınırlama kaldırılmıştır (Anonim 2010c).

Şekil 4.12. ve Şekil 4.13.’de bu devlet politikalarının ve alınan kararların fiyatlar üzerine ne denli etki ettiği açıkça görülmektedir. Çizelge 4.9., Şekil 4.12. ve Şekil 4.13. analiz edildiğinde 2004-2010 yılları arasında daima bir yükseliş olduğu gözlemlenmektedir. Bu yükselişin özellikle 2009-2010 yılları arasında büyük bir ivme kazandığı görülmektedir. Ancak 2010 yılından sonra devlet müdahalesiyle fiyatların bir nebze düştüğü 2013 yılında bir önceki yıla nazaran et fiyatlarında %10 civarında bir düşüş olduğu görülmektedir. Ancak 2010 yılındaki tüm ürünlerde yaşanan düşüş sütte

2012 kadar devam etmiş 2013'te bir önceki yıla nazaran süt fiyatları %8 oranında artmıştır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Global ekonominin devlerine baktığımızda tarım ve özellikle de hayvancılık sektörünün ekonomideki paylarının oldukça büyük olduğu görülmektedir. Bu gözlem bize şunu anlatmaktadır. Eğer bir ülke, ekonomisini güçlü ve istikrarlı tutmak istiyorsa tarım ve hayvancılık sektörlerine mutlak önem vermek durumundadır. Öyle ki dünyanın her noktasında insanların vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz; birincil ve zaruri ihtiyacı beslenmedir. Diğer yandan ekonominin lokomotifi olan sanayi sektörü hammaddesinin oldukça büyük bir kısmını yine tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Bu ve bunun gibi birçok nedenden dolayı “Ekonomi insana, insan ve ekonomide; tarım ve hayvancılığa muhtaçtır.”

Mevcut şartlarda ülkemize baktığımızda; gelişmekte olan ülkeler sıralamasında ilk sıralarda yer edinmeye çalışan ülkemiz, diğer yandan Avrupa Birliği müzakereleri sürecinde kritik bir dönemden geçmektedir. Daha önemlisi dünya ekonomisinin buhranda olduğu, dev ekonomilerin bile zaman zaman tökezlemeye başladığı bir dönemde bunları başarmaya çalışmaktadır. Uygun görülür ki böyle bir dönemde ekonomiye katkısı olabilecek en küçük sektörün dahi göz ardı edilmeden üzerinde durulması gerekmektedir. Zira, tarım ve hayvancılık bu sektörler içerisinde yakın ve orta vadede tek seçenek olma durumundadır. Sektöre yapılacak yatırımlar küçük bölgelerde gelişmekte olan sanayiye hammadde sağlayarak istihdamı artıracak, bununla birlikte iç göçü engelleyerek buna bağlı toplumsal sorunları azaltacak ve en önemlisi ülkeye katma değer oluşturacaktır. Bu noktada çalışmaya konu olan Erzurum ili hayvancılığının ülke hayvancılığı içerisinde ki konumu ve mevcut potansiyeli bakımından öncelikli olarak değerlendirilmesi gereken iller arasında yer almalıdır. Bu süreçte Erzurum ili Hayvancılığı için aşağıda sayılan önlemlerin alınması gerekmektedir.

1. Hayvancılık sektöründe, kârlılık ve devamlılık; çalışılan hayvan materyalinin mevcut şartlarda göstermiş olduğu performansa bağlıdır. Bu durumda hayvan materyali Erzurum ilinin coğrafik şartları, sosyo-ekonomik durumu ve mevcut tarımsal

potansiyeli göz önünde bulundurularak seçilmelidir. Sonuç olarak Doğu Anadolu Kırmızısı sığır ırkının gen kaynağı olarak korunması, diğer yandan bu ırkın verim düzeyini artırıcı önlemlerin alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun için bu ırka yönelik teşvik paketleri hazırlanmalı, örgütlenme sağlanmalı ve bu örgütler ekonomik ve teknik anlamda desteklenmelidir.

2.Dünyadaki gıda talebine karşılık, günümüz tarımının gün geçtikçe organik tarıma yöneldiği ve gelecekte de tarımın önemli bir kısmının organik tarım şeklinde olacağı kesindir. Bu bağlamda organik hayvancılığa bakıldığında çayır-mera arazilerinin temel yem ihtiyacı için elzem olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere Doğu Anadolu Bölgesinde kullanılabilir tarım arazileri içerisinde en büyük paya sahip alanlar çayır-meralardır. Öyle ki, ülkemizde ki diğer bölgelere nazaran, bölgemizde ki çayır-mera arazilerinin toplam araziye oranı %64 gibi rekor bir düzeydedir. Tüm bu nedenlerden dolayı yapısal sorunlar içerisinde olan mera yasasıyla ilgili düzenlemelerin hızlandırılmasına gereksinim olduğu görülmektedir.

3. Bir önceki maddede izah edildiği üzere çayır-meralar il arazisinde büyük yer kaplamakta ve hayvancılık açısından büyük önem arz etmektedirler. Ancak bu potansiyellerine rağmen gerektiği gibi değerlendirilememeleri diğer bir önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun için meraların bilinçli ve etkin bir şekilde kullanılması adına üreticilere gerekli teknik ve bilimsel desteğin verilmesi, gerekli eğitim çalışmalarının yapılması kısacası ivedilikle verimlerini arttırmaya yönelik teşvik ve tedbirlerin alınması gereklidir.

Böylelikle, çayır ve meralardan daha etkili ve kontrollü olarak yararlanılacak ve üreticilere hayvansal üretimde rasyonel ilerlemenin yolu açılacaktır.

4. Erzurum ilinde ki hayvansal üretimde verimliliği arttırmak için ilk etapta kontrollü ve kayıt altında bir melezleme çalışmasının yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmayı destekleyecek suni tohumlama faaliyetinin de etkin bir şekilde yürütülmesi şarttır. Öyle

ki melez hayvanlar olumsuz çevre şartlarından daha az etkilenmekte ve yemden yararlanma kabiliyetleri yerli ırklara nazaran çok daha yüksek olmaktadır. Bu süreçte melez hayvanlara yabancı olan işletmelerin, yanlış ve hatalı uygulamalarını minimize etmek için teknik ve bilimsel desteğin şart olduğu da unutulmamalıdır. Diğer taraftan uygun şartları sağlayabilen işletmelerde saf kültür ırkı hayvanların yetiştiriciliği ve bu işletmelerden sağlanan damızlık hayvanların il içinde yaygınlaşması sağlanmalıdır. Bunun için bu işletmelere özel, suni tohumlama teşvik ve tedbirlerinin alınması da gereklidir.

5. Bilindiği üzere hayvansal üretimde maliyetin %60'lık gibi büyük bir kısmını yem masrafı oluşturmaktadır. Bu durumda maliyeti düşürmek adına rasyonda ki yüksek maliyetli fenni yem miktarını azaltıp, kaba yem miktarını arttırmak kârlılık açısından daha mantıklı olacaktır. Ancak protein ve mineral madde ihtiyacının gerektiği kadar sağlanamadığı durumlarda hayvanların et tutma kabiliyetinin azalacağından kullanılan kaba yemin kalitesi ve miktarı bunu karşılayacak nitelikte olmalıdır. Bunu en iyi karşılayabilecek kaba yem kaynakları ise tabii ki kaliteli çayır-meralardır. Bunun için; yem bitkileri ekimi daha yaygın hale getirilmeli ve silaj yapımı özendirilmelidir. Bu konudaki destek ve teşvikler artarak devam etmelidir. Özellikle bölgenin iklim şartlarına uygun yem bitkileri tarımı etkili olarak teşvik edilmelidir. Kesif yem üretimi etkili bir şekilde denetlenmelidir. Üretilen yemin kalitesi sıkı bir denetim altına alınmalıdır. Bu tür uygulamalar hem hayvancılığın en büyük sorunu olan yem masrafını azaltacak hem de yem açığını giderebilecektir.

6. Hayvancılığa dayalı sanayi sektörü bölge hayvancılığına sıcak pazar oluşturacağından ve bölge hayvancılığının gelişmesinde aktif rol oynayacağından bu sektörlerin problemleri çözüme kavuşturulmalıdır. Bunun sonucunda gelişen sanayi sektörü ve üretilen hayvansal ürünler il ekonomisine önemli katma değer sağlayacaktır. Entegrasyonu iyi olan, Avrupa standartlarını sağlayabilen ayrıca bölge hayvancılık potansiyelini iyi değerlendiren, güçlü sanayi sektörleri hayvansal ürün ihracatıda sağlayarak önemli döviz girdisi ile ekonomiye ivme kazandırabilir.

7. Erzurum ilinin sosyo-ekonomik şartlarından kaynaklanan yetersiz teknik eleman sayısı artırılmalı. Yeterli sayıda Veteriner Hekim Zooteknist ve diğer teknik elemanların istihdamı sağlanmalıdır. Bu nokta da ilde çalışacak personel için şartlar daha cazip hale getirilmeli ve süreklilik sağlanmalıdır. Ayrıca ilde çalışacak serbest teknik elemanlardan daha etkin bir şekilde yararlanmak için uygun bir alt yapı oluşturulmalıdır. Haksız rekabet ve haksız kazancın önüne geçmek ve usulsüzlükleri engellemek için etkili ve iyi işleyen bir denetim mekanizması oluşturulmalıdır.

8. Erzurum ili coğrafi konumu gereği, hayvancılık açısından geçiş bölgesidir ve hayvan hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Bu noktada salgın hastalıklar başta olmak üzere hastalıklardan korunma ve hastalıkların yayılmasını önlemek için etkin ve iyi işleyen bir sağlık programı uygulamaya konulmalı, bu kapsamda yetiştiricileri bilinçlendirecek eğitim faaliyetleri düzenlenmeli ve aşılama gibi hastalıklardan koruyucu faaliyetler desteklenmeli, teşvik edici tedbirler alınmalıdır.

9. Bir sektörün devamlılığı ve gelişimi, büyük oranda; sektörde çalışanlara sağladığı ekonomik özgürlüğe bağlıdır. Diğer bir tabirle; sektörden elde edilecek gelirin belirli bir yaşam standardını sağlayabilecek olmasına bağlıdır. Bu noktada hayvansal üretim sektörünün hayli zahmetli, zor bir sektör olduğu da düşünülürse sektörün sürdürülebilirliği için ekonomikliliği bir kat daha önem kazanmış olur. Öyle ki bunu sağlamayan hiçbir uygulamanın kabul görmesi, yaygınlaşması ve sürekli olması beklenmemelidir. Sonuç olarak yapılacak teknik destek ve öngörülerde bu nokta birincil hedef olarak belirlenmeli ve bunu gerçekleştirecek adımlarla mutlak surette desteklenmelidir.

10. Bir önce ki maddede de belirtildiği gibi hayvancılık sektörünün sürdürülebilir olması ve gelişiminin devamlılık arz etmesi için birincil şart ekonomik olmasıdır. Bunu sağlamadaki en önemli engel ise yetiştiricilerin ürün pazarlama ve fiyat konusundaki sorunlarıdır ki bu nedenle sektörün yetiştiricilik bazında kârlılığı düşmektedir. Bu sorun giderilip üretimde kârlılığın yükselmesi sağlanabilirse ve sürü büyüklüklerinin artması

gerçekleştirilebilirse teknolojik yenilikler daha geniş bir uygulama sahası bulabilecek ve sektörün hızla büyümesi sağlanabilecektir.

11. Ülkemizin öncelikli sorunlarından olan ve Erzurum ilinde de daha yoğun bir şekilde gözlenen kırsaldan kente doğru göç her geçen gün artarak devam etmektedir. Bu sorun kentlerde zaten hat safhada olan işsizliği ve sosyal sorunları arttırmakta; toplum huzurunu bozmaktadır. Bu göçün önüne geçmek, köylerde yeni istihdam alanları oluşturmak ve kırsalda yaşayan insanların yaşam kalitelerini iyileştirmek üzere buralara yapılacak yatırımlar teşvik edilmeli, kırsal kalkınma için yerli ve yabancı fonlardan yararlanmak üzere yapılan projelere öncelik tanınmalıdır.

Sonuç olarak; Erzurum ilinde sürdürülebilir ve istikrarlı, kırsal ekonomik kalkınmanın sağlanmasının en rasyonel yolu, kârlı ve verimli bir hayvansal üretimden geçmektedir. Hayvansal üretim ülkemizdeki potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda alternatif kalkınma modeli olma özelliğindedir. Ancak bunun sağlanması için ilk etapta uzun vadeli ve istikrarlı olmakla birlikte problemleri etkin bir şekilde çözümlenecek bir hayvansal üretim politikasının yürütülmesine ihtiyaç vardır. Bu politikalar uygulamaya konulurken Erzurum ilinin sosyal-kültürel, coğrafi ve ekonomik alt yapısının iyi analiz edilmesi gereklidir. Yeterli miktar ve kalitede hayvansal ürünlerin ülke içinde üretilmesi, stratejik açıdan da çok önemlidir. Erzurum ili bu açıdan kendi ekonomisi kadar ülke ekonomisi içinde önemli bir potansiyeldir. Bu potansiyeli harekete geçirmek Erzurum ilini bir hayvansal üretim bölgesi olarak ilan etmek ve bunun gereklerini yerine getirmekten geçmektedir. Türkiye ekonomisine yön verenlerin bunun alternatifi bile olmadığını anlamaları ve yıllardır yapılan ihmalleri bertaraf edecek bir hayvansal üretime dayalı kalkınma stratejisini belirleyip uygulamaya koymaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akman, N., 2006. Cumhuriyetimizin 100.Yılında Türkiye'nin hayvansal Üretimi. Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez
- Akman, N., 2010. İthalatın Gerekçesi Et Fiyatları mıdır? <http://www.acikistihbarat.com/dosyalar/et-ithalatinin-gerekceleri> (20.05.2014).
- Akpınar, R., Özsan, M. E., Taşçı, K., 2012. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Rekabet Edebilirliğinin Analizi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Derg., 5(5), 203-204.
- Aksoy, A., 2008. Doğu Anadolu Hayvancılığının Avrupa Birliğine Uyumu ve Rekabet Edebilirliğinin Analizi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Anonim, 2009. TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> (18.05.2014).
- Anonim, 2010. T.C. Dicle Kalkınma Ajansı Araştırma Strateji Geliştirme ve Programlama Birimi. 2010 Dicle Bölgesi Hayvancılık Mevcut Durum Raporu. Dicle Kalkınma Ajansı Genel Sekreterliği, Mardin.
- Anonim, 2010a. Resmi Gazete (2010a): Et ve Balık Kurumu genel müdürlüğünce kullanılmak üzere damızlık olmayan canlı sığır ve sığır eti ithalatında tarife kontenjanı uygulanması hakkında karar. Resmi Gazete Tarihi: 30.04.2010, Sayı: 27567. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv> (20.02.2014).
- Anonim, 2010b. Resmi Gazete. Et ve Balık Kurumu genel müdürlüğünce kullanılmak üzere damızlık olmayan canlı sığır ithalatında tarife kontenjanı uygulanması hakkında karar. Resmi Gazete Tarihi: 29.06.2010, Sayı: 27626. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv> (20.02.2014).
- Anonim, 2010c. Resmi Gazete. İthalat rejimi kararına ek karar (6 adet). Resmi Gazete Tarihi: 07.08.2010, Sayı: 27665; Resmi Gazete Tarihi: 13.08.2010, Sayı: 27671; Resmi Gazete Tarihi: 19.09.2010, Sayı: 27704; Resmi Gazete Tarihi: 28.10.2010, Sayı: 27743; Resmi Gazete Tarihi: 22.12.2010, Sayı: 27793; Resmi Gazete Tarihi: 31.12.2010, Sayı: 27802 (3. Mükerrer). <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv> (20.02.2014).
- Anonim, 2010d. Resmi Gazete. Et ve Balık Kurumu genel müdürlüğünce kullanılmak üzere damızlık olmayan canlı sığır ithalatında tarife kontenjanı uygulanması hakkında kararda değişiklik yapılmasına dair karar. Resmi Gazete Tarihi: 22.12.2010, Sayı: 27793. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv> (20.02.2014).
- Anonim, 2012. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, TRB Ortadoğu Anadolu Bölgesi Tarım Master Planı, Ankara.
- Anonim, 2013a. Erzurum Tarım Master Planı. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Erzurum Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Erzurum.
- Anonim, 2013b. Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKVET) <http://www.turkvvet.gov.tr> (16.05.2014).
- Anonim, 2014a. TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> (16.05.2014).
- Anonim, 2014b. TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> (16.05.2014).

- Anonim, 2014c. Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKVET). <http://www.turkvet.gov.tr> (16.05.2014).
- Anonim, 2014d. Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKVET). <http://www.turkvet.gov.tr> (17.05.2014).
- Anonim, 2014e. TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> (16.05.2014).
- Anonim, 2014f. TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> (16.05.2014).
- Anonim, 2014g. TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> (16.05.2014).
- Aral, S., Cevger, Y., 2000. Türkiye’de Cumhuriyetten Bu güne İzlenen Hayvancılık Politikaları. Hayvancılık Kongresi, Kızılcahamam, Ankara.
- Ayyıldız, T., 1994. Erzurum’da Hayvancılığın Durumu. Tarım Ekonomisi Dergisi, 2(2), 22-31.
- Birliği Yayınları No:4
- Cevger Y, Sakarya E., 2006. Meat prices and factors affecting them in Turkey. Turk J Vet Anim Sci, 30(1), 1-6.
- Demirbaş, N., Tosun, D., 2005. Türkiye’de Tarımın Sanayi ile Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi 2(2): 27–34.
- Ermetin, O., 2011. Konya’da Hayvancılığın Mevcut Durumu, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. TMMOB(Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği)Konya İl Kordinasyo Kurulu 1.Konya Kent Sempozyumu, Konya.
- Franceschini, G., 2005. Livestock Sector Brief of Turkey. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome, Italy.
- Gifford, R., Serttas, S., 2010. Turkey Livestock products Report. USDA Foreign Agricultural Service, Ankara.
- Gönenç, R., Wörgötter, A., Rawdanowicz, L., 2010. Economic Survey of Turkey 2010. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, Fransa.
- Gönenç, R., Wörgötter, A., Rawdanowicz, L., 2011. Economic Survey of Turkey 2011. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, Fransa.
- Gönenç, R., Wörgötter, A., Rawdanowicz, L., 2012. Economic Survey of Turkey 2012. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, Fransa.
- Gönenç, R., Wörgötter, A., Rawdanowicz, L., 2013. Economic Survey of Turkey 2013. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, Fransa.
- Gülbay, T., 2010. Dicle Bölgesi Hayvancılık Mevcut Durum Raporu. T.C. Dicle Kalkınma Ajansı Araştırma Strateji Geliştirme ve Programlama Birimi, Mardin.
- Günlü, A., Atasever, M., Karakaya, Y., 2006. Erzurum İli Hayvancılığının Yapısal Özellikleri ve Yakın Gelecekteki Durumu. Atatürk Üniversitesi Vet. Bil. Derg., 1(3-4), 55-68.
- Karagöz, H., 2009. Türkiye ve Konya’da Hayvancılık Sektörü, Sektörün Sorunları ve Çözüm Önerileri. Konya Ticaret Odası Hayvancılık Sempozyumu, Konya Ticaret Odası Etüt, Araştırma Servisi, Konya.
- Karkacier, O., 2000. Türkiye Süt ve Süt Ürünleri İthal Talep Analizi, Turk J Agric For24 (2000) 421–427.
- Kaymakçı, M., Eliçin, A., Tuncel, E., Pekel, E., Karaca, O., Işın, F., Taşkın, T., Aşkın, Y., Emsen, H., Özder, M., Selçuk, E., Sönmez, R., 2005. Türkiye’de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği. ZMO bildirimleri, Ankara.

- Konak, K., Armağan, G., 1995. Aydın İlinin Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunlarını İyileştirme Konusunda Görüşler. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir.
- Metz, H., 1995. Turkey Library of Congress Country GPO work. Turkey Library of Congress, Washington, ABD.
- Özçelik, M., 2004. Burdur İli Sığırcılığının Durumu, Sorunları ve Avrupa Birliği Normlarında ve Organik Hayvancılık Doğrultusunda Çözüm Önerileri. I. Burdur Sempozyumu, Burdur.
- Peşmen, G., Yardımcı, M., 2008. Avrupa Birliğine Adaylık Sürecinde, Türkiye Hayvancılığının Genel Durumu. Veteriner Hekim Derneği dergisi, 79(3), 51- 6.
- Saçlı, Y., 2007. Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı. Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Saçlı, Y., 2009. Türkiye’de Tarım İstatistikleri. Gelişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. DPT Ankara.
- Saçlı, Y., Yalçın, C., Çizmeçi C., Akman, N., 2007. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Ankara.
- Tan, S., Dellal, İ., 2002. Kırmızı Et Üretim ve Tüketim Açığını Kapatmak İçin Alternatif Bir Yaklaşım: Hindi Üretimi ve Sözleşmeli Yetiştiricilik Modeli, TEAE Proje Raporu 2002-3, Ankara.
- Ünal, Ç., 2001. Erzurum’un Hayvancılık Potansiyeli. Doğu Coğrafya Dergisi, 1(12), 257-274.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Erzurum'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Erzurum'da tamamladı. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü'nden 2007 yılında mezun oldu. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootečni Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Eğitimine devam ederken 2007-2009 yılları arasında Arıcılık alanında hizmet veren beş ayrı şirketin Ziraat Mühendisi olarak Sorumlu Yöneticiliğini yaptı. 2010 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na atanarak ilk kamu görevine Erzurum Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğüne bağlı, Oltu İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünde başladı. Daha sonra aynı ilin Aziziye ve Yakutiye İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüklerinde Ziraat Mühendisi olarak görev yaptı. Halen Yakutiye Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünde Ziraat Mühendisi olarak çalışmaktadır.